

EUGLENA

PB-PP|B-37037
BELGIE(N)-BELGIQUE

JAAR
GANG **43**
NR. 1

Afgetekantoor: GENT X • P 602287 • ISSN 0772-7895 • V.U.: Veerle Cannoot, Kortrijksepoortstraat 192, 9000 Gent

HERFST 2022

DRIEMAANDELIJKS NATIONAAL TIJDSCHRIFT VAN JNM

JNM

JE BEESTIGSTE JEUGDBEWEGING

JE BEESTIGSTE JEUGDBEWEGING

JNM, de Jeugdbond voor Natuur en Milieu, is een jeugdbeweging voor iedereen tussen 7 en 26 jaar die zich goed voelt in de natuur en zijn schouders niet ophaalt voor het milieu. Samen trekken we het hele jaar door de mooiste natuurgebieden in en laten we ons betoveren door de zotste waarnemingen. We nemen zelf een zaag of schop in de hand en maken ruimte voor natuur. Bovendien gaan we op een duurzame en milieuvriendelijke manier door het leven en proberen we anderen daar ook warm voor te maken. En tijdens de zomermaanden? Dan kan je tijdens één van onze veertig zomerkampen in binnen- en buitenland dagenlang genieten met vrienden in de natuur. Kom zelf op ontdekking bij één van onze vijftig afdelingen in Vlaanderen en Brussel.

LID WORDEN EN BLIJVEN

We vinden het belangrijk dat iedereen met interesse voor natuur en milieu bij JNM terecht kan. Daarom kan je kiezen uit drie verschillende lidgeldtarieven. Het standaardtarief is 24 euro. Als je JNM wat meer wil steunen, kan je kiezen voor het verhoogd tarief van 30 euro. Als je het financieel moeilijker hebt, dan kies je het verlaagd tarief van 5 euro. Voor steunleden is het standaardtarief 30 euro. Er is ook een verlaagd tarief van 24 euro (je krijgt ook een abonnement op Euglena). Voor instellingen, bibliotheken, scholen... kan je lid worden voor 40 euro (je krijgt een abonnement op Euglena + Kikker).

CONTACTEER ONS

Op lokaal niveau zetten honderden vrijwilligers zich in om JNM'ers van 45 afdelingen uren leesplezier te bezorgen. Klik op de website bovenaan op 'afdelingen' en ga naar de pagina's van jouw afdeling.

Euglena is het driemaandelijkse nationale tijdschrift van JNM. De artikels en foto's worden gemaakt door onze vrijwilligers. Dank aan alle schrijvers en fotografen! Vragen? Inzendingen? Eén adres: euglena@jnm.be

Werkten mee aan dit nummer: Lore Bonte, Mirte Eyckerman, Kristiaan Proesmans, Robin Van Den Broeck, Bert Van Hecke, Raf Vanisterbecq

Vormgeving en illustraties: Ewoud Vannoppen

Coverfoto: © Noa (Nolf Cassimons)

INHOUDSTAFEL

3 Voorwoord

NATUURSTUDIE

4 Wat zou jij er voor over hebben om een bepaalde soort plant te zien?

DE KWESTIE

8 Onverdoofd slachten

NA HET CONGRES VAN 2022

12 La Famille JeNèMe
14 De moties van het congres
16 Het nieuwe HB

NATUURBEHEER

20 Herwildering

AANKONDIGINGEN

34 Startdagen
34 Dag van de jeugdbeweging
35 JNM-lidkaart verdwijnt
35 Dag van de Natuur
35 Vormingsdag diversiteit

VOORWOORD

Hier is 'm dan, een verse Euglena voor een vers werkjaar, met een vers (Hoofd) Bestuur. Dat laatste hoop ik toch, nu we allemaal de kans hebben gehad wat bij te slapen van deze knaeditie van het Zomercongres. En echt, een knaeditie was het. Wat een energieboost het geeft om met 240 JNM'ers aanwezig te zijn op één plek, en terwijl te kunnen genieten van een inhoudelijk programma om U tegen te zeggen. Daarnaast ook nog eens zien dat op praktisch vlak alles piekfijn is uitgewerkt, vlotjes alle nodige ondersteuning van de techniekers te krijgen, én nog eens beseffen dat dit allemaal gebeurde in samenwerking met een andere organisatie is echt wel machtig. De wespen waren er niks tegen. Nog eens dikke vette kudos naar het hele congres-team en het Gielsbos!

Enfin, we zijn hier dus allemaal nog een beetje van aan het bekomen, maar 't is alvast druk geweest in JNM-land. Op zaterdagvoormiddag van het Zomercongres werden al twee bovo's verkozen, en een paar uur later kwam toch nog die derde van achter dat hoekje gekropen: Rohan Meerhaeghe! Zaterdagavond nog kwam het nieuwe Bestuur voor het eerst samen en mocht al direct een eerste keer stemmen over Rohans coöptatie. Mogelijks de eerste en laatste unanieme stemming van dit werkjaar

Maandag begonnen we voor echt, met overdracht, overdracht & nog meer overdracht. Of hoe wij het graag noemen: de bovoschool. Twee dagen boordevol informatie, beslissingen, verdelingen, een eerste MaandagOverleg, mails en verslagen. Ik zou nog meer kunnen leuteren over de afgelopen dagen, maar laten we het gewoon houden op: 't is druk geweest in bovo-land, maar we hebben er ongelofelijk veel zin in!

“Als er iets is dat wij als JNM mooi realiseren, is het wel de balans vinden tussen plezier maken en serieus beleid voeren.”

Voor ons ligt het nieuwe werkjaar nog volledig open, en is nog alles mogelijk. Terwijl de dingen nog een beetje aan het settelen zijn, kunnen we alvast uitkijken naar de startdagen. Ook het HB-weekend + Nazofé tijdens het eerste weekend van oktober, is een moment om

te ankeren in je agenda. Tegen dat deze Euglena in jullie bus zit, staan deze evenementen al bijna voor de deur. Ik voel mijn enthousiasme alvast groeien om jullie daar in groten getale terug te zien. Het HB-weekend/Nazofé is namelijk het ideale moment om de goeie vibes van afgelopen zomer terug op te roepen, alsook uw vrienden, liefjes, crushes en sympathisanten eens goed tegen uwe gilet te trekken. Nu is het nog puffen van het warme weer, dan zal het puffen zijn van het dansen. Maar eerst goed vergaderen natuurlijk. Want als er iets is wat wij als JNM mooi realiseren, dan is het wel de balans vinden tussen plezier maken en serieus beleid voeren. Meer overtuiging nodig? Nee, toch? Wie op dit moment nog altijd twijfelt, mag mij persoonlijk opbellen.

Goed, ik voel dat het tijd is om mijn voorwoord-getetter af te ronden, zodat jullie door kunnen gaan naar de rest van de Euglena. Geniet ervan, zou ik zo zeggen, en we zien jullie snel!

Veel liefs,
Mirte

Namens de bondsvoorzitters
Mirte, Raf & Rohan

© Bavo Josephy

© Ewout De Vos

© Bavo Josephy

WAT ZOU JIJ ERVOOR OVER HEBBEN OM EEN BEPAALDE SOORT PLANT TE ZIEN?

DOOR BERT VAN HECKE

Had je mij die vraag (wat zou jij ervoor over hebben om een bepaalde soort plant te zien?) een tiental jaar geleden gesteld dan had ik je eerst eens raar aangekeken en dan gezegd: “weinig tot niets”. Ik was op dat moment namelijk wel al geïnteresseerd in de natuur, maar dit beperkte zich voorlopig nog tot de beestjes. Planten waren gewoon de achtergrond, en voedsel voor dieren. Doorheen de jaren begon ik ze echter meer en meer te appreciëren, tot op het punt dat ik nu voor de kost heel de tijd naar planten kijk.

Ook als natuurstudiemens zijn planten de soortgroep waar ik vooral naar kijk en mee bezig ben. Dit is voor een stuk te danken aan mijn opleiding als bioloog maar zeker ook aan de JNM waar ik veel bijgeleerd heb van mensen die er zeer veel van af wisten en die steeds bereid waren hun kennis te delen. Maar genoeg geleuterd over het verleden (je wordt blijkbaar nogal snel nostalgisch als kersverse ouwe sok). Mijn antwoord op bovenstaande vraag is in ieder geval helemaal anders nu. Niet dat ik ervoor zou sterven (al ben ik er op een gegeven moment dichtbij geweest), maar ik heb ondertussen toch een aantal ervaringen die ik met jullie wil delen.

Ervaringen dus over zeldzame plantensoorten die ik ging zoeken op verschillende locaties. In het vakjargon ook wel eens ‘twitchen’ genoemd. Dit woord wordt meer geassocieerd met mensen die naar vogels kijken en de laatste zeldzame zwerver willen zien. Vaak rijden ze daarvoor helemaal naar de andere kant van het land, naar plaatsen waar er verder weinig of niets te zien is. Niet dat ik daar iets op tegen heb, want ik deed het zelf ook een aantal keren, maar het voordeel met planten twitchen is dat je vaak ook op interessante plekken komt waar er meer te zien is dan enkel die ene specifieke plant. Ik hoop dat de volgende waar-gebeurde verhalen jullie op zijn minst amuseren en misschien zelfs interesseren. Al is de kans groot dat je afvraagt of ik wel helemaal goed bij mijn hoofd ben. Ik kan je in ieder geval verzekeren dat dit niet het geval is.

MOSSTEENBREEK BIJ MAANLICHT

Voor het eerste verhaal moeten we terug naar april eerder dit jaar. Even de situatie schetsen: we hadden al een aantal dagen van een succesvol natuurstudiecongres achter de rug toen ik voor een dag naar huis ging voor een sollicitatiegesprek. De die-

hard natuurstudiemens blijft hiervoor natuurlijk geen week weg, maar neemt net genoeg tijd om huiswaarts te keren, een succesvol sollicitatie-interview af te leggen en snel weer naar Dinant terug te keren voor de rest van het congres. Eenmaal terug in Dinant hoorde ik toch wel niet dat een aantal mensen de vorige nacht waren gaan shinen (schijnen met een straffe zaklamp om zoogdieren te vinden) aan een stuk bij de sporen en daar de zeer zeldzame soort mossteenbreek gaan zoeken was. Na rijp beraad (5 minuten) besloot ik om ‘s avonds dan maar alleen nog eens terug te gaan en de plant zelf te gaan zoeken.

Toen het laat genoeg was en er geen treinen meer reden op dat specifieke stuk, vertrok ik. Dat viel toch dik tegen, helemaal naar daar fietsen. Het eerste stukje kon ik nog langs de Maas fietsen waar de vleermuizen mij langs de oren vlogen, maar daarna werd het heel wat heuvelachtiger. “De baan is tenminste goed verlicht”, dacht ik, “dat valt mee”. Drie keer raden wat er gebeurde? Inderdaad, de lantaarnpalen waren verdwenen. Nog niet terug van op trek of zoiets, maar ik had daar dus geen licht meer behalve mijn eigenste fietslichtje. Na een tiental minuten fietsen in absolute duisternis op een Waalse weg, kwam ik terug in de ‘belichte’ wereld. Helaas besliste de weg ook dat de enige weg vooruit nu omhoog was. Na een lange wandeling omhoog kwam ik eindelijk uit op het punt waar ik mijn fiets kon achterlaten om aan de volgende opgave te beginnen. Het diepe, donkere bos dat veel te eng is om alleen door te gaan. Vreemde geluiden en plotse bewegingen hielden mij constant op mijn hoede. Zitten hier misschien wolven? Wat op zich een zeer coole gedachte was, maar ook wel een beetje zenuwslopend. Met mijn klein zaklampje geraakte ik uiteindelijk min of meer heelhuids door het bos. Ik

moest enkel nog een grasveld oversteken, dan een pad vinden door de braam richting de sporen, en dan ben ik er. Lopend langs de sporen wist ik dat er geen trein meer zou langskomen maar ik hield mij toch klaar om indien nodig de bramen in te duiken. Na even wandelen en zoeken vond ik best snel de plant. Alhoewel niet de meest indrukwekkende plant, is die toch vrij herkenbaar en het maanlicht geeft het toch nog een andere dimensie. Na mij een paar minuten te vergapen aan de plant en uitvinden hoe ik ‘s nachts precies een herkenbare foto kan nemen, kon ik de terugweg aanvatten. Missie succesvol!

ACHTEROVERVALLEN VAN AKKERZENEGROEN

Voor het volgende moment neem ik jullie mee terug naar de zomer van 2020. Met enkele vrienden hadden we het plan opgevat om van Doornik naar Bergen te fietsen. Aangezien we allemaal biologen waren, gingen we natuurlijk niet enkel fietsen, maar ook verschillende natuurgebieden aandoen. Zo bleven we plakken bij de moerassen van Harchies, de oude mijn van Harmignies en enkele akkers. Maar

eindigen zouden we doen met akkerzenegroen op een random klif aan een akkerrand ergens voorbij Bergen. En aldus geschiedde.

De akker vonden we snel en aangezien er maar één kant steil naar beneden loopt, was het niet al te moeilijk om de klif te herkennen. Op de juiste plaats geraken was echter een andere opgave. We moesten eerst nog door een muur van braam (die braam lijkt vaak terug te komen om een of andere reden). Flink wat schrammen en gescheurde broeken later bereikten we de overkant. Het eerste dat opviel is dat het gras daar inderdaad groener was. Afgezien daarvan hadden we een fantastisch uitzicht op de vallei. Het weer zat ook nog eens mee waardoor we kilometers ver konden zien. Toen we onze blik wat meer naar beneden richtten, drong het door hoe steil de klif wel niet precies was. Een afgrond die bijna verticaal naar beneden liep, bijna 50 meter. Eens je over de rand ging zou enkel een mirakel je nog kunnen redden. Maar dus, de zoektocht naar akkerzenegroen was begonnen. Eerst en vooral moet je weten dat akkerzenegroen een klein plantje is en dus niet direct opvalt. Dat en de

Enkele natuurstudiemensen die die-hard naar een plant aan het kijken zijn.

“Toen we onze blik wat meer naar beneden richtten, drong het door hoe steil de klif wel niet precies was. Eens je over de rand ging kon enkel een mirakel je nog redden.”

losliggende stenen zorgden ervoor dat we goed op de grond moesten letten. We vonden al snel enkele toffe soorten zoals driedistel, kleine steentijm, grote centaurie en stijf hardgras, maar naar akkerzenegroen bleef het zoeken. Tot Robbe plots riep dat hij hem gevonden had. Iedereen direct naar de juiste plaats, dwars door enkele toevallige

struiken. In ons enthousiasme vergaten we (ik toch in ieder geval) echter dat het daar vol lag met losliggende stenen. Je voelt mij al komen. Ik stapte op een losliggende steen die loskomt en gleed uit. De tijd vertraagde terwijl ik langzaam (zo voelt het toch) richting de afgrond schoof. Een meter van de klif kon ik toch nog wat gras vastgrijpen.

Geen idee of dit echt hielp, of het net een stuk was met minder losse stenen, maar mijn glijpartij kwam in ieder geval tot stilstand. Ik controleerde even of ik nog volledig heel was en ging dan over tot het belangrijke deel: de plant checken.

Ik heb er bijna het leven voor gelaten maar we hebben uiteindelijk toch verschillende exemplaren gevonden!

RIETZWEMMEN NAAR MOERASLATHYRUS

Het laatste verhaal vond eigenlijk nog maar net plaats, namelijk deze zomer. Het was de zondag voor het zomercongres en we hebben het idee opgevat om naar de Blankaart te trekken in Diksmuide, op zoek naar moeraslathyrus. De locatie is vlakbij een beek, dus het werd simpelweg een zaak van er naartoe wandelen, even zoeken en de plant vinden. Juist? Niet dus. Op de

gegeven locatie vonden we helemaal niets. Veldlathyrus, ja, maar daar is het niet mee te verwarren, aangezien de kleur van de bloemen anders is, en ook de steunblaadjes bij moeraslathyrus zeer herkenbaar zijn.

We zochten heel de rand van het water af maar vonden niets. Er stonden wel een aantal fonteinkruiden, waaronder haarfonteinkruid en drijvend fonteinkruid, maar daarvoor waren we niet naar hier gekomen! Na wat opzoekwerk vonden we nog andere locaties. Nadeel, die lagen allemaal aan de andere kant van de beek. Er was gelukkig een stukje land tussen waardoor we makkelijk naar de andere kant geraakten, al was het afgescheiden door een hek. Eenmaal over dat hek is het eerste wat we zagen miljoenen en miljoenen planten van waterteunisbloem. Wat dus geen goed nieuws is aangezien het een zeer invasieve exoot is die de andere soorten wegconcurrert. Dat niet alleen, het zorgt er op termijn ook voor dat plassen verlanden door de massale aanwezigheid van wortels, stengels en bladeren. Hoewel geen goed nieuws, was het wel een indrukwekkend zicht.

Maar goed, op dit moment waren we nog z'n 200 meter van de plaats waar we moesten zijn. Het enige wat we zagen was een stuk rietveld dat tot boven onze hoofden uitstak. We moesten hier even door en dan zagen we waarschijnlijk wel de precieze locatie, toch? Vol goede moed begonnen we aan onze zwemtocht. Iets anders kan ik het niet noemen. Niet dat we in water zwommen maar we moesten letterlijk zwembewegingen maken om vooruit te geraken (al konden we hier niet echt verdrinken). En laat mij je iets vertellen, rietzwemmen is veel lastiger en langzamer dan echt zwemmen ooit kan zijn. Na een tiental minuten moesten we toch zeker al in de buurt beginnen komen hé? Niet dus, nog steeds meer dan 100 meter te gaan.

Ik zal jullie het hele relaas besparen, maar we deden er ongeveer 40 minuten over om op de juiste plaats te komen. Er was dus ook geen open stuk waar de plant zichtbaar was. De moeraslathyrus stond letterlijk in het riet. Bonussoort was grote watereppe die we ondertussen tegenkwamen. Het enige dat we nog moesten doen

was hier terug uit geraken. Gelukkig liep er aan de andere kant een paadje dat we konden volgen, dat minder lastig zou zijn ... Viel dat even tegen. Na een twintigtal minuten rietzwemmen kwamen we aan de beek. Na even twijfelen of we gewoon door de beek zouden waden besloten we toch om dat niet te doen aangezien de beek toch iets te diep en te vuil was. In plaats van een makkelijker weg te vinden, waren we er dus in geslaagd om langer te moeten lopen en moesten we nu toch nog verder rietzwemmen.

Geen idee of ik het al eerder vermeldde, maar het was ontzettend warm die dag en ons water was ondertussen al lang op. Lang verhaal kort: het kostte ons meer dan een uur om weer uit het riet te geraken. En toen hadden we wel een ijsje of vier verdiend. Maar het is ons gelukt!

© alle foto's: Bert Van Hecke

ONVERDOOFD SLACHTEN

DOOR KRISTIAAN PROESMANS

De laatste maanden is er weer veel te doen geweest rond onverdoofd slachten. Omdat wij een natuur en milieu-organisatie zijn, dragen veel van ons dierenrechten hoog in het vaandel. Langs de andere kant is diversiteit rond onder andere religie essentieel voor ons. Maar ook in de Euglena worden de heikele thema's niet uit de weg gegaan. Daarom een overzicht van de discussie rond onverdoofd slachten.

HET PROBLEEM MET ONVERDOOFD SLACHTEN

Onverdoofd slachten brengt heel wat dierenleed met zich mee. De procedure gaat als volgt. Het begint bij het fixeren van een dier. Bij schapen kan dit gewoon met de hand, bij runderen moeten de dieren vastgeklemd worden in een box. Een liftsysteem duwt dan hun kin omhoog. De nek is vervolgens vrij om te snijden. In principe moeten de slagader en luchtpijp dan in één beweging opengesneden worden. Maar in de praktijk gebeurt 'zagen' ook. Soms laten ze het dier staan. Soms wordt de box gekanteld om de uitbloeding te versnellen. Bij dieren die blijven staan dreigt de keelwonde te worden dichtgeduwd. Dit vertraagt de bloeding. Omgekeerd kan er vertraging ontstaan door samentrekking van de slagaders. Dan kan er worden bijgesneden. Schapen kunnen nog tot vijf minuten bewust

blijven. Voor kalveren en runderen is dit elf minuten. Door verdoving kan dit leed grotendeels vermeden worden. Zo stelt onder andere de Europese dierenartsen-federatie: "Uit dierenwelzijn-overwegingen is onverdoofd slachten onder alle omstandigheden onaanvaardbaar".

HET PROBLEEM MET EEN VERBOD OP ONVERDOOFD SLACHTEN

De weerstand tegen het verbod op onverdoofd slachten komt voornamelijk van twee religieuze gemeenschappen, de moslingemeenschap en de joodse gemeenschap. Hoewel hun religie vlees eten niet verplicht, zijn ze wel heel kritisch op wat voor vlees toegelaten is om te eten.

Hun bedenkingen slaan vooral op twee aspecten. Een religieus aspect: voldoet het verdoofd slachten aan hun voorschriften. Bijvoorbeeld: leeft het dier wel nog bij het offer, vermindert het bloedverlies bij verdoving? En dan is er ook nog het politieke aspect: is er geen dubbele standaard naar religieuze gemeenschappen, zorgt de discussie niet voor polarisatie of eenzijdige berichtgeving, hoe valide is de wetenschappelijke consensus...?

Maar er zijn ook andere bedenkingen: zorgt dit niet voor oneerlijke concur-

rentie, wordt er dan niet gewoon een beroep gedaan op een slachthuis in het buitenland...?

ONVERDOOFD SLACHTEN IN EUROPA

Sinds 1979 bestaat in Europa een overeenkomst tussen alle lidstaten van de unie. Deze overeenkomst verbiedt onverdoofd slachten, maar maakt een uitzondering voor religieuze slachtpraktijken. In 2009 kwam er de bijkomende voorwaarde dat onverdoofd slachten voortaan enkel in slachthuizen mag plaatsvinden.

Er zijn enkele lidstaten die onverdoofd ritueel slachten ondertussen hebben verboden. Maar vlees van onverdoofd geslachte dieren kan meestal ongehinderd worden verhandeld tussen lidstaten, zonder aparte labeling. Een uitzondering geldt voor het label 'biologische productie', dat niet mag gebruikt worden als er geen voorafgaande verdoving gebruikt is. In 2020 heeft het Europese hof in een arrest geoordeeld dat lidstaten van de EU een omkeerbare verdovingsmethode mogen opleggen ter bevordering van het dierenwelzijn. Verschillende EU-leden hanteren verschillende wetgevingen. We bespreken enkele landen, van minst strenge tot strengste wetgeving.

Een soepele wetgeving vind je in Frankrijk, waar ritueel slachten een ingeburgerde praktijk is. Volgens de wet is onverdoofd slachten toegestaan, om religieuze redenen. In de praktijk komt onverdoofd slachten veel vaker voor, dan enkel voor religieuze groepen. Zo werd in 2012, 51% van alle dieren onverdoofd geslacht.

In Duitsland werd ritueel slachten in 1930 verboden, vanwege duistere anti-semitisch redenen, en na de tweede wereldoorlog dus even snel teruggedraaid. Een nieuw verbod, goedgekeurd in 1995, werd in 2002 herzien na een gerechtelijke uitspraak waarmee een uitzondering werd gemaakt voor religieuze gemeenschappen. Er moet wel worden aangetoond dat het vlees enkel gebruikt wordt voor lokale religieuze gemeenschappen, en er is een verbod op de export van onverdoofd geslacht vlees.

Een iets andere wetgeving vind je in Griekenland. Hier werd in 2017 een ministerieel besluit genomen dat religieus slachten toelaat. Maar verdoving is verplicht onmiddellijk na de keel snede en dient plaats te vinden in het slachthuis.

De Finnen zien het dan weer net iets anders. Hier is verdoving voor het slachten verplicht. Het is echter toegelaten om te verdoven op hetzelfde moment dat de snede toegebracht wordt. Dit is erkend als halal door de Finse islam-autoriteiten. De joodse gemeenschap erkent dit niet en moet hierdoor vlees importeren aan een hogere prijs.

Denemarken laat ritueel slachten toe, maar verdoving voor de slachting is verplicht. Dit verbod geldt sinds 2014. In de praktijk vonden er al meer dan 10 jaar geen onverdoofde slachtingen plaats. Ook hier erkennen de lokale islamitische autoriteiten verdoofd geslacht vlees als halal. Verder zijn de Denen ook gekende exporteurs naar verschillende landen van het Midden-Oosten¹.

De strengste wetgeving vind je in Slovenië, waar elke vorm van ritueel slachten verboden is sinds 2012. Deze wetgeving werd al snel aangevochten, door religieuze gemeenschappen. In 2018 kwam er een uitspraak van het hooggerichtshof. Ze besloten dat hun grondwet het verbiedt om dieren te laten lijden zonder een goede reden en dat de wetgeving niet ingaat tegen de vrijheid van religie.

ONVERDOOFD SLACHTEN IN VLAANDEREN

Laten we teruggaan naar Vlaanderen en hoe het verbod hier tot stand kwam. In België geldt, sinds 1998, in principe een verbod op het onverdoofd slachten van dieren. Maar er is een zinnetje dat de bron werd van een jarenlange discussie.

“Het bepaalde in § 1, 3°, geldt niet voor dieren die worden geslacht volgens speciale methoden die vereist zijn voor bepaalde religieuze riten”.

Door deze uitzondering was het dus nog steeds mogelijk om massaal onverdoofd te slachten. Zo werd er in Vlaanderen 94% van de schapen, 48% van de kalveren en 21% van de runderen onverdoofd geslacht. Een hoeveelheid die lang niet in verhouding stond tot de vraag naar ritueel geslacht vlees.

Maar waarom dan? Wel... economie. Onverdoofd geslacht vlees is bruikbaar voor de hele markt, verdoofd vlees is geen optie voor de halal-markt. Kort gezegd: quasi elke vleeseter eet onverdoofd geslacht vlees.

De wetgeving in België geldt voor elke religie, maar is eigenlijk enkel relevant voor de moslim- en joodse gemeenschap. Hun tegenkanten tegen het gebruik van verdovingsmiddelen komen hoofdzakelijk neer op geen schade toedienen aan het dier voor het slachten en een goede uitbloeding erna. Dus als er een verdovingstechniek is die geen schade veroorzaakt, zou dit dan een oplossing kunnen bieden?

Zo simpel was het niet. De orthodoxe joden waren zeer duidelijk: wetenschappelijk onderzoek is onbetrouwbaar en een verbod op onverdoofd slachten is een pesterij. Bij de moslims sprak de raad van theologen zich uit. Ook zij vonden

het verdoofd slachten niet conform, maar verwezen wel naar een dialoog. Dit bracht het thema dus in een patstelling. Een taakje voor de politiek dus...

Er volgden veel pogingen om onverdoofd slachten te verbieden. Zo werden er 14 wetsvoorstellen officieel ingediend voor de Kamer. Geen enkel raakte gestemd, omdat de indieners onder druk werden gezet. Het was dan ook geen makkelijk politiek thema. Aan de ene kant had je 90% van de bevolking, die voor een verbod was. Aan de andere kant is 7% van de Belgen moslim en de kleinere joodse gemeenschap heeft een sterk politiek netwerk. Maar degenen om wie het echt draait, de dieren, die hebben geen stemrecht. Een thema waar partijstrategen zich dus liever buitenhouden.

VLAAMS PARLEMENT STEMT WEL

De partijtoppen hielden het op een veilig standpunt. Zo erkenden ze wel het dierenleed, maar waren ze niet happig op een verbod. Maar omdat politieke stilstand het dierenleed niet tegenhield, besloot Hermes Sanctorum, oorspronkelijk een politicus van Groen, die vanwege

“ In tegenstel- ling tot de partijtoppen en de regering wou het Vlaams parlement zich wel uitspreken over onverdoofd slachten”

dit thema uit de partij was gestapt, om zelf een voorstel in te dienen. In tegenstelling tot de partijtop en de regering wou het parlement zich wel uitspreken over onverdoofd slachten. Eerst brachten ze het dossier naar de Raad van State. Die toetste het af met het verdrag van de Rechten van de Mens en de Grondwet. De Raad van State was zeer kritisch. Ze vonden het disproportioneel, want gelovigen zouden geen vlees kunnen krijgen. Maar het advies eindigde met “uiteindelijk is het toch aan het parlement om te bepalen waar het evenwicht ligt”. Kort gezegd, er is dus ruimte voor een verbod.

Vervolgens werd een nieuwe expert aangesteld voor een dialoog en een rapport. Alle partijen sloten vervolgens een akkoord om het langverwachte verbod in te voeren. Die dialoog werd echter meteen afgebroken door religieuze gemeenschappen die naar het grondwettelijk hof stapten. Een moeilijke klacht, want het rapport stelde dat aan de andere voorwaarden van het ritueel slachten nauwelijks werd voldaan. Het is dan ook niet zo verbazingwekkend dat de klachten werden verworpen. In 2019 kwam dus de stemming en werd unaniem voor het verbod gestemd. Juridisch blijft het echter fragiel, zo zijn in andere landen al gelijkaardige wetten herzien moeten worden. Dit toont aan dat dieren uitermate kwetsbaar blijven in onze samenleving.

WAAR STAAN WE NU?

Na het wetsvoorstel in Vlaanderen, volgde ook Wallonië, met de invoering van een verbod in september 2019. In Brussel blijft het een moeilijk thema. Recent is een totaal verbod op onverdoofd slachten weggestemd. Nochtans zou ook in Brussel een verbod op onverdoofd

slachten veel dierenleed besparen. Zo werd in 2020 in Brussel 49% van de runderen, 88% van de kalveren, 67% van de schapen en 72% van de geiten ritueel (en dus onverdoofd) geslacht. Het blijft dus een heikel punt voor veel mensen die begaan zijn met dierenrechten en zal nog vaak terugkomen. Zo was er in 2020 een bevraging die uitwees dat 9 op de 10 Europeanen voor een verbod op onverdoofd slachten zijn.

Dit thema toont aan hoe gevoelig dierenrechten liggen in onze samenleving. Zeker omdat de macht van hun belangengroepen zeer beperkt is. Er zijn veel mensen die zeggen dat de balans moeilijk is tussen dierenrechten en religieuze rechten. Maar kunnen we spreken van een balans als religie een recht geeft tot nodeloos intens lijden? Waar stellen we dan onze grens?

Langs de andere kant, is er hier geen sprake van een dubbele standaard? Zijn er niet veel mensen die dit als een kans zien om religieuze groepen te viseren? Zijn er niet een heleboel “whataboutismes” die we erlangs kunnen leggen? Gaan we onze eigen slachthuizen niet benadelen? Dit zijn terechte bedenkingen, maar weegt dit op tegen het leed? Het is slechts een van de vele dierenrechtenkwesties, waarbij steeds de vraag gesteld moet worden: Welke plaats hebben dieren in onze samenleving en wat zijn ze waard?

Bronnen:

[1] Udin, Zack. (2020) Legislation Factsheet: Ritual Slaughter Laws in Europe URL <https://www.uscirf.gov/sites/default/files/2020%20Legislation%20Factsheet%20-%20Ritual%20slaughter.pdf>

[2] Koninklijk besluit (1998) Art. 5 §1 KB van 16 januari 1998 inzake de bescherming van dieren bij het slachten, BS 19 februari 1998.

[3] Jager, Kleis. (2012) Franse campagne gaat nu plots over halalvlees

URL <https://www.trouw.nl/nieuws/franse-campagne-gaat-nu-plots-over-halalvlees-bbf6787a/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F#:~:text=Onverdoofd%20slachten%20is%20de%20norm&text=51%20procent%20als%20het%20om%20alle%20dieren%20gaat>.

[4] Sanctorum, Hermes. (2018). Eigen soort eerst. VBK - Houtekiet.

[5] Wojciech Kość. (2020) Nine out of 10 EU citizens oppose animal slaughter without stunning, poll finds. TheGuardian.com. URL <https://www.theguardian.com/environment/2020/oct/09/nine-out-of-10-eu-citizens-oppose-animal-slaughter-without-stunning-poll-finds>

[6] Science, Engineering and Technology Group - KU Leuven (2018). Debat: Onverdoofd slachten in perspectief. YouTube. URL <https://www.youtube.com/watch?v=WHI8CnOtQIA&t=441s>

[7] Silvio Ferrari, Rossella Bottoni. (2016) Legislation on religious slaughter. Factsheet. DIALREL. URL <https://web.archive.org/web/20160909024118/http://dialrel.eu/images/factsheet-legislation.pdf>

[8] Bernard Clerfayt (2021). Schriftelijke vraag betreffende onverdoofd slachten (Vragen nr 787). Brussels parlement. URL <http://www.parlement.brussels/welblex-quest-det/?lang=nl&moncode=153066&base=1>

De familie Jenème neemt langzamerhand zijn vorm aan, maar er is plaats voor nog veel meer familieleden!

Wil jij graag deel zijn van deze warme familie? Mee praktische zaken regelen met pépé Jorik? Vieze beestjes zoeken met het NWGezin? Nadenken over de winkelinhoud met tante Yolanda?

Neem een kijkje op www.jnm.be/familie om de ploeggezinnen beter te leren kennen, te weten wie bij welke ploeg hoort, en waar jij je plek kan vinden...

CONGRES: SO SO CIRCULAR

DE MOTIES VAN CONGRES 2022

DOOR Lore Bonte en Robin Van Den Broeck

Op een hete ochtend, onder het geprut-tel van de koffie en het gezoem van honderden enthousiaste wespen werd een bende JNM'ers samen wakker met een glimlach om de mond en kriebels in de buik. Die ochtend zouden ze name-lijk mogen stemmen en discussiëren over moties op de Algemene Vergade-ring (AV), en daar keken ze alweer een jaar naar uit!

Op deze AV mogen alle ini's en gewone leden (met uitzondering van de Bestuur-ders) hun stem uitbrengen. Er worden voorstellen (lees: moties) gebracht om aanpassingen of toevoegingen te doen aan het intern reglement van JNM. Op die manier kan de werking van JNM kleine tot zeer grote veranderingen ondergaan. Deze AV waren er ook uit-zonderlijk veel amandelmelken (of zoals we ze vorig jaar nog noemden: amen-dementen). Dit zijn voorstellen om een motie aan te passen. Je kan het zo zien: als ik een motie breng om prinskoeken te verbieden op kamp, kan iemand tijdens de AV een amandelmelk voorstellen om ervan te maken dat prinskoeken verbo-den zijn, behalve op zondag. Ik licht bij deze enkele van de moties toe die voorgesteld werden:

TOEGANKELIJKHEID

Er werden een aantal moties gebracht om AV's op verschillende manieren toegankelijker te maken. De meeste van deze moties werden niet aangenomen.

Zo zullen AV's niet steeds moeten vallen na een knalfuif, moeten AV's niet ver-plicht in het weekend gehouden worden en werd het congres niet met een dag verlaat. Wel staat er sinds deze AV in het intern reglement dat indien de AV gestreamd wordt, de mensen die online volgen de mogelijkheid kunnen krijgen om mee te stemmen. Op deze manier kunnen mensen die niet op congres gera-ken toch deelnemen aan de democratie van JNM.

DIERENLEED

In het Intern Reglement staat dat het doden en onnodig vangen van dieren en andere organismen vermeden moet worden. Dit is iets waar we als JNM natuurlijk achter staan, maar deze zin betekende niet zoveel. Wat dan met natuurbeheer, waarbij er heel wat dieren en planten gedood worden? Ook bij natuurstudie wordt al eens een insect gevangen, meegenomen en/of gedood. Deze regel werd dit congres verduide-lijkt, er staan nu uitzonderingen in voor natuurbeheer, natuurstudie en voor duidelijke overlast van dieren.

VERANDERING VAN AMANDELMELK NAAR AMEDEMMENT

We gaan even een jaar terug de tijd in. Op de motie-AV van 2021 werd beslist dat JNM nog net iets tegendraadser kon worden. In plaats van het algemeen Nederlandse woord 'amendement' te

gebruiken voor een voorstel tot wijziging aan een motie, werd dit binnen JNM vanaf dan 'amandelmelk' genoemd. Dit om ondertussen ook een statement te maken over de nefaste gevolgen van de zuivel- en amandelindustrie. Na een jaar het woord 'amandelmelk' te hebben gebruikt binnen JNM, werd dit woord terug vervangen door 'amendement'. Zo doen we niet over alles speciaal en wordt JNM terug net iets duidelijker voor onze medemens.

NOODINDEXATIE

Binnen JNM worden de lidgelden elke drie jaar geïndexeerd. Zonder te veel moeilijke woorden te willen gebruiken om dit uit te leggen, komt het hierop neer: het leven wordt duurder, lonen stij-gen mee met de stijgende prijzen en ook de kosten voor JNM worden duurder. Daarom stijgen het lidgeld en kampin-schrijvingsgeld ook een beetje mee. Nu

© Ewout De Vos

© Nolf Cassimons

kon dit maar om de drie jaar, maar door deze motie kan dit sneller als het leven meer dan 3% duurder is geworden. Dit geldt niet voor het verlaagde tarief van 5 euro.

INCLUSIEPLOEG MET EEN EXTRA BESTUURDER

JNM telde de laatste jaren negen ploegen, die elk voor inhoud, beweging of ondersteuning van de werking zorgden. Vorig jaar werd met behulp van een nieuw personeelslid, het diversiteits-team opgericht. Dit was geen officiële ploeg, en werd zelfs niet vermeld in het Intern Reglement. Dit jaar kwam daar verandering in: ze werden opgenomen in het intern reglement en kregen zelfs een (dertiede) zitje in het Bestuur van JNM. De InclusiePloeg, zoals ze nu heten, zal zich inzetten om de werking van JNM inclusiever te maken. Ze gaan zelf op on-derzoek uit en gebruiken hun opgedane kennis om drempels weg te werken en te zorgen dat iedereen die wil de kans krijgt om toe te treden tot de werking van JNM.

ANDERE MOTIES

Daarnaast werden nog wat moties naar voor gebracht. De tekstjes in het intern reglement over wat de ploegen doen en welke functies er aanwezig zijn, kre-gen een grondige update, waardoor de omschrijvingen nu beter kloppen. In de Praktische Ploeg spreken we nu ook niet meer over een 'matras', maar over een 'matrassenteam'. De Praktische Ploeg wilde ook dat er een minimumbudget naar tenten kon gaan in geval van erge schade, zoals de overstromingen vorig jaar. Dit hebben ze niet gekregen.

Als mensen om religieuze redenen vroegen om iets specifiek te mogen eten op kamp, mocht de foer dat niet weige-ren. Vanaf nu mag die dat wel, maar het moet wel bespreekbaar zijn.

Ziezo, dat waren de moties van dit jaar. Benieuwd naar de moties van volgend jaar? Houd dan zeker de Facebookgroep 'JNM moties en projecten' in de gaten. Daar worden moties op voorhand al hevig bediscussieerd. En volgend jaar op congres kan je weer in real life meevol-gen met de volgende motie-AV!

© Bavo Josephy

© Ewout De Vos

© Ewout De Vos

© Ewout De Vos

HET NIEUWE HOOFDBESTUUR VAN JNM

JNM Nationaal wordt gedragen door een honderdtal jonge, enthousiaste vrijwilligers die samen het HoofdBestuur (HB) vormen. Verdeeld in tien werkgroepen en ploegen houden zij zich bezig met de organisatie van inhoudelijke activiteiten, tijdschriften layouten, animatorcursussen geven, het onderhoud van ons materiaal en ons gebouw... Je kan het zo gek niet bedenken of we hebben wel een vrijwilliger die ervoor instaat! Ons achtkoppig personeelsteam ondersteunt hen hierin vanuit het Bondssecretariaat met raad en daad. Afgelopen zomercongres werd er een nieuw HoofdBestuur verkozen. Wij stellen deze toppers met veel plezier aan jullie voor!

BONDSTOP	
Bondsvoorzitter	Mirte Eyckerman (79), Rohan Meerhaeghe (41), Raf Vanisterbecq (46)

ANDERE FUNCTIES	
Drugs- en alcoholverantwoordelijke (D&A)	Jorik Maes

AFDELINGS-ONDERSTEUNINGSPLOEG (AOP)	
Voorzitter (opper-RAC'er)	Dylan van Boxtael (34)
RAC'er Centraal-België	Linde Verlooy (78)
RAC'er Limburg	Seppe Bruynseels
RAC'er West-Vlaanderen	Michiel Soenen (49)
RAC'er Benedenschelde	Zjef Van Eetvelde (40)
RAC'er Kempen	Marit Liekens (12)
RAC'er Lyscaldia	Anna Vrij (64)
	Enya Claus
RAC'er Zuidoost-Vlaanderen	Marie Decreton (4)
RAC'er Wanthelland	Margot Draelants

BEHEERWERKGROEP (BWG)	
Voorzitter (beheerverantwoordelijke)	Viktor Proesmans (3) Viktor Depoortere (61) Laïs Debauve (38)
Secretaris/Bestuurder	Laïs Debauve (38)
Ploegleden	Rayan Rehabi (9) Bent Callewier (1) Tijl Philtjens Casper De Schuyteneer (59) Berend Cleymans (60) Otto Verhaeghe (91) Twan Sanders Joren Maekelberg (55) Kristiaan Proesmans (47) Robin Van Daele (56) Korneel Vrij Mori Wuytens (62) Simon Bil Jelle Van der Eycken (65) Hannah Billet (21) Vic Verhaeghe (10) Jorinde Calcoen (17) Helena Proost (16) Jiri Eeckhout (77) Goele Appermont Felix Verhelst (52) Lore Bonte (35) Esther Slabbaert (92) Roman Spildooren

WINKELPLOEG (WIP)	
Voorzitter (wipper)	Yolan Bosteels (67)
Productverantwoordelijke	Lune Labeeuw Mori Wuytens (62)
Externe communicatie	Marit Liekens (12)
Ploeglid	Linde Tinel (54) Ruth Vergalle (43) Loes Breekelmans (15) Cédric Cool (58)

MILIEUWERKGROEP (MWG)	
Bestuurder	Pepijn Vendel (32)
Secretaris	Nand Liekens (25)
Ploegleden	Wies Roger (66) Anna Vrij (64) Cédric Cool (58) Drees Vandenberghe (14) Chiara Jacobs (23) Stan Callewier (22) Linde Tinel (54) Dorien Goossens (42) Vic Verhaege (10) Eline Glassée Yoran Boeye (6) Vere Cocriamont (8) Simon Bil Thea Decoster (26) Kamiel Monsecour (84) Lara Dumortier (51) Luca Cox (74) Lara Goris (88)

INCLUSIEPLOEG (IP)	
Voorzitter	Lune Labeeuw
Voorzitter/Bestuurder	Mien Demunster (27)
Secretaris	Lara Dumortier (51)
Ploegleden	Zef Meeusen Luca Cox (74) Vic Verhaege (10) Pepijn Vendel (32) Jana Demunster (50) Jojuca Nunes Dos Santos (76) Erinn Laget (13) Eva Sioen (39) Mori Wuytens (62) Murjel Maes (28) Janne Verkest (19) Kate Bekaert (75) Lore Bonte (35) Dries Vrindts (20)

COMMUNICATIEPLOEG (CP)	
Voorzitter	Marit Liekens (12)
Lay-outer Kikkertje	Chiara Jacobs (23)
Lay-outer MagazINI	Jonas Bil (86)
Lay-outer Euglena	Ewoud Vannoppen (53) Thijs Paelman (36)
Sociale media	Chiara Jacobs (23)
NFWG-voorzitter	Drees Vandenberghe (14)
NFWG-ploeglid	Cédric Cool (58) Pepijn Vendel (32) Wies Roger (66) Thijs Paelman (36) Marit Liekens (12) Jonas Bil (86)
Freelancer	Drees Vandenberghe (14) Marie Decreton (4) Jonas Bil (86) Oliver Mechthold (63) Emma Vanbosseghem (85) Mori Wuytens (62) Linde Verlooy (78) Carlo De Proft

JEUGDPLOEG (JP)	
Opperpiep	Marieke Geysels (31)
Knokker	Yoran Boeye (6)
Kampenteam	Arno Destrijker (72)
Trollenfeest	Riene Brangers (80)
Iniploeg	Michiel Soenen (49) Ruth Vergalle (43)
Ploegleden	Kate Bekaert (75)

¹ Antoon was te lui om naar het fotomoment te komen

NATUURSTUDIEWERKGROEP (NWG)	
Voorzitter/Bestuurder	Michiel Soenen (49)
Voorzitter	Simon Vandepitte
Natuurstudiecongres	Karel De Witte (46) Kristiaan Proesmans (47)
Ploegleden	Florian Van Hecke (48) Tijl Philtjens Mauro Impens (87) Yolan Bosteels (67) Cyr Mestdagh Laïs Debauve (38) Jonas Bil (86) Simon Bil Roman Spildooren Wodan Van der Plas

VORMINGSPLOEG (VP)	
Voorzitter (Vormingsverantwoordelijke)	Fien De Corte (69)
Secretaris	Emma De Backer (73)
Vomver	Linde Verlooy (78)
VPing	Thijs Paelman (36)
Instructeurs	Bavo Josephy (68) Lara Dumortier (51) Mien Demunster (27) Lune Labeeuw Loes Breekelmans (15) Robin Van Den Broeck (57)

SOCIAAL-ECONOMISCHE RECHTVAARDIGHEID	
Projecttrekkers	Hannelore Siddiki (71) Dorien Goossens (42)
Projectgroep	Pepijn Vendel (32) Eline Glassée

PRAKTISCHE PLOEG (PP)	
Voorzitter (pépé)	Jorik Maes (70)
Secretaris/bestuurder	Rayan Rebahi (9)
Sysop	Alex Driessen (7)
NjamNjam	Casper Wauters (33)
Teva	Wannes Van Daele (11)
Congresvoorzitter	Jonas Bil (86)
Congresploeg	Wannes Van Daele (11) Drees Vandenberghe (14) Alex Driessen (7) Anna Vrij (64) Jefke Geysels (30) Mauro Impens (87) Wies Roger (66) Chiara Jacobs (23) Thijs Paelman (36)
Practical Bitch	Nel Top Wannes Van Daele (11) Nand Liekens (25) Jef Van Dycke (24) Mien Demunster (27) Myrddin Berghmans Casper Wauters (33) Thijs Paelman (36) Antoon Verkinderen ¹

PERSONEEL	
Coördinator	Gwen Van Dale (2)
Beleidsondersteunend medewerker (BOM)	Elise De Meulenaere (44)
Financiele admin	David Vermoessen
Communicatiemedewerker	Veerle Cannoot (37)
Vormingsmedewerker/afdelingsondersteuner	Julie Detavernier
Afdelings- en JP ondersteuner/API	Sarah Beurms (81)
Ledenadmin	Lennart Lens (5)
Diversiteitsmedewerker	Lies Defloor (90)

DE ENIGE, ECHTE, MEGA OFFICIËLE UITNODIGING VOOR DE AV OP HET NAZOFÉ

Dag JNM'ers,

Met veel plezier nodigen we iedereen uit voor deze fancy versie van Nazofé-AV!

We hopen dat jullie in grote getalen te zien op de Algemene Vergadering (AV), het grootste beslissings-orgaan van onze organisatie. Jij als ini of gewoon lid van JNM hebt hier stemrecht en kan dus mee het beleid bepalen.

Om 18u presenteert het Nazoféteam een heerlijke maaltijd, waarna de Algemene Vergadering om 19u van start gaat. Hier overlopen we de ploegvoorstellingen van elke ploeg, (deze kan je alvast eens bekijken op www.jnm.be/bestuurspost), en krijgen jullie de kans om vragen te stellen.

Heb je zin in goed eten, een interessante vergadering & een pittig feestje?
Doet uw mooiste outfit aan en komt af!

De officiële agenda van de Algemene Vergadering en extra info vinden jullie op www.jnm.be/nazofe.

Veel liefs,
Jullie Bovo's Mirte, Raf & Rohan

HERWILDERING

Herwildering en rewilding worden in dit stuk als synoniem gebruikt en zijn dus inwisselbaar.

DOOR Raf Vanisterbecq

Bij het beheren van de natuur komt veel hard werk kijken. Dat weten wij, JNM'ers, als geen ander. Knotten, maaien, bomen vellen of plaggen, we halen er onze schouders niet voor op. En dat siert ons. Maar wat als het anders kan? Is al dat harde werk wel nodig? Heeft de natuur de mens wel nodig? Kunnen we haar niet haar gang laten gaan? De laatste jaren staat het 'loslaten' van natuurlijke processen als aanpak voor natuurbeheer steeds meer onder de aandacht. Rewilding, zoals dit vaak genoemd wordt, is tegenwoordig een van de heetste onderwerpen binnen het natuurbeheer en er komen tal van aspecten bij kijken.

Voor mijn afscheid als beheerverantwoordelijke van JNM wou ik nog één keer alles geven voor wat mijn langste en meest ambitieuze artikel aller tijden zou worden. Omdat het zo brandend actueel én veelomvattend is, vond ik het hoog tijd voor een overzichtsartikel in de Euglena, zodat jullie helemaal mee zijn met dit belangrijke en tegelijk ook wel controversiële thema. Wie de voorbije jaren trouw dit prachtige tijdschrift en de andere magazines van JNM heeft gelezen, heeft een streepje voor, want dit artikel integreert allerlei onderwerpen die de voorbije jaren aan bod kwamen, zoals de-extinction (De Decker, Het Kik-kertje november 2014), Pleistocene fauna en ecologisch geheugenverlies (Schowa-

nek, Euglena herfst 2018; Proesmans, Euglena winter 2021), stikstofproblematiek (Vanrespaille, Euglena lente 2020; Van de Velde, Euglena zomer 2021) en de comeback van grote zoogdieren in Europa (Van de Velde, Euglena lente 2020; Vanisterbecq, Euglena winter 2021).

WAT IS REWILDING?

Rewilding of, op z'n Vlaams, 'herwildering' is ondertussen een zodanig brede term geworden dat het niet zo simpel is om er een korte definitie van te geven. De term werd voor het eerst gebruikt door Soulé & Noss (1998) in een paper waarin ze wat we nu **trofische rewilding** noemen, voorstellen als aanpak voor het beheren van de Noord-Amerikaanse natuur. Dit concept steunde op drie belangrijke pijlers: het bestaan van grote, beschermde, 'wilde' kerngebieden; de verbondenheid van deze kernen via corridors en de aanwezigheid van sleutelsoorten¹, met de nadruk op de belangrijke rol van grote carnivoren als wolven.

Het begrip rewilding is ondertussen geëvolueerd tot een veel breder begrip,

maar de geest van trofische rewilding is er nog steeds in terug te vinden. Vandaag de dag kan je het definiëren als een aanpak van natuurbeheer waarbij men binnen een groot en aaneengesloten gebied de natuurlijke processen en dynamiek, zowel biotisch als abiotisch, hun vrije loop laat gaan en als mens niet, of zo weinig mogelijk, ingrijpt. Intussen zijn er verschillende types van en visies op rewilding, maar het vrije beloop van natuurlijke processen vormt in alle contexten de basis.

Lezers met wat achtergrondkennis over natuurbeheer zien misschien de gelijkenissen met de term 'procesbeheer'. Een van de manieren waarop je verschillende vormen van natuurbeheer kan indelen, is de grote tweedeling tussen patroonbeheer en procesbeheer. In het 'klassieke' natuurbeheer in West-Europa is patroonbeheer de dominante visie. Bij patroonbeheer neemt men het pre-industriële agropastorale landschap als referentie en grijpt terug naar oude landbouwpraktijken voor beheer en instandhouding van halfnatuurlijke

“Er zijn verschillende types van en visies op herwildering, maar het vrije beloop van natuurlijke processen vormt in alle contexten de basis.”

Het Verdrongen Land van Saeftinghe, waar slikken en schorren zich vrij kunnen vormen

Hooien van een weiland als voorbeeld van patroonbeheer

landschappen (denk aan heide, heischrale graslanden, kalkgraslanden). Deze halfnatuurlijke ecotopen zijn vrij statisch in structuur en soortensamenstelling en bij het beheer ervan hanteert men meestal duidelijke, vrij deterministische doelstellingen.

Het tegenovergestelde van patroonbeheer is procesbeheer. Bij procesbeheer verschuift de focus van traditionele agropastorale praktijken naar (landschaps)processen (de ene al natuurlijker dan de andere). Men laat natuurlijke processen zoals duinverstuiving, meandering van rivieren of de vorming van slik en schor hun werk doen of herstelt ze aan de hand van interne of externe

ingrepen. Ook extensieve begrazing valt onder procesbeheer.

Het is dus niet zo eenvoudig om een duidelijke grens te trekken tussen herwildering en patroonbeheer. Het beloop van (natuurlijke) processen vormt de kern van beide en het verschil zit wellicht in de schaal en scope van aanpak. Rewilding heeft bijna per definitie betrekking op grootschalige, uitgestrekte gebieden waarin er weinig bemoeienissen zijn door de mens. Procesbeheer kan toegepast worden in gebieden van uiteenlopende oppervlaktes, van heel klein tot heel groot, en ook in halfnatuurlijke landschappen in combinatie met patroonbeheer. Waarbij procesbe-

heer slechts toepassing kan hebben op één bepaald proces of één bepaald aspect van het beheer van een gebied, laat men bij rewilding in principe alle processen in een ecosysteem zelfstandig doorgaan en interageren met elkaar in een landschap dat een veel hogere graad van natuurlijkheid heeft.

Herwildering brengt een aantal belangrijke implicaties met zich mee waarvan je op de hoogte moet zijn als je goed wil begrijpen hoe de verschillende types precies werken en waarom veel mensen kritiek hebben op het concept. Ten eerste is rewilding enkel mogelijk in gebieden die voldoende groot zijn. Abiotische processen zoals verstuiving onder invloed van wind en een natuurlijke rivierdynamiek kunnen nu eenmaal enkel plaatsvinden indien daar voldoende ruimte voor is. Ook natuurlijke levensgemeenschappen kunnen pas 'compleet' zijn als er voldoende plaats is. Grote herbivoren hebben grote oppervlaktes nodig om aan voedsel te komen en zeker grote carnivoren als wolven en lynxen hebben dikwijls zeer grote territoria nodig. Om duurzame populaties van deze grote diersoorten te kunnen herbergen, zijn dus enorme oppervlaktes vereist. In de context van rewilding gaat dat typisch over duizenden hectares. Dat werpt al meteen de vraag op of rewilding ooit een plaats kan hebben in kleine, dichtbevolkte landen als België, Nederland en Luxemburg.

In tegenstelling tot patroonbeheer mist rewilding een duidelijke referentie en doelstellingen qua structuur en soorten-samenstelling. Als gevolg van de geringe

stuurbaarheid door de mens is het ook niet zinvol om deterministische doelstellingen te stellen voor een herwilderd gebied. Deze gebieden zijn dan ook veel dynamischer dan halfnatuurlijke ecotopen. Waar patroonbeheer ervoor zorgt dat dezelfde vegetatietypes en dezelfde soorten voor lange tijd kunnen voortbestaan op dezelfde specifieke plek, zullen de structuur en soortensamenstelling van een herwilderd landschap voortdurend variëren in tijd en ruimte onder invloed van abiotische en biotische processen zoals de werking van wind, water en grote herbivoren. Dat maakt rewilding net zo onvoorspelbaar.

Tot slot wil ik nog even vermelden dat, hoewel de (relatieve) afwezigheid van menselijke tussenkomsten een centrale rol speelt bij rewilding, er vaak wel een start- of herstelbeheer uitgevoerd moet worden wanneer men van start gaat met rewilding als aanpak voor het beheer van een bepaald gebied. Dit kan onder andere exoten verwijderen en de herintroductie van sleutelsoorten inhouden,

“ In tegenstelling tot patroonbeheer mist herwildering een duidelijke referentie en doelstellingen qua structuur en soortensamensatelling.”

maar ook acties die ingrijpen op het abiotische milieu. Verderop in dit artikel zal ik concrete voorbeelden geven van dergelijke handelingen.

Naast de klassieke trofische herwildering zoals voorgesteld door Soulé & Noss kennen we intussen diverse andere rewildingtypes. Later zal ik dieper ingaan op al deze types, maar hieronder geef ik al kort even een overzicht.

Bij **translocatierewilding** ligt de focus op het herstel van biotische processen, zoals een natuurlijke voedselwebdynamiek. Hiervoor worden soorten geïntroduceerd die – al dan niet via trofische interacties – een belangrijke rol vervullen in het ecosysteem (denk aan grote

herbivoren, grote carnivoren en ecosystemeëningenieurs). **Pleistoceenrewilding** gaat nog een stapje verder door het introduceren van functionele equivalenten van ecologisch belangrijke soorten die zijn uitgestorven aan het einde van het Pleistoceen² in een poging het ecologisch potentieel te benutten dat is verloren gegaan met het (lokaal) verdwijnen van die soorten. **Passieve rewilding** heeft dan weer het via een passief beheer geleidelijk loslaten van een halfnatuurlijk landschap, en door reductie van menselijke impact de natuurlijke processen het laten overnemen. In Europa is deze laatste vorm (in combinatie met translocatierewilding) momenteel zeer relevant (zie verder).

NIET IEDEREEN IS VOORSTANDER

Natuurlijke processen een centrale rol geven en de natuur haar eigen pad laten kiezen, het is een cool idee, maar toch staan veel wetenschappers, beheerders en ook JNM'ers er sceptisch tegenover. Zo kan niet iedereen zich vinden in het gebrek aan duidelijke doelen en referenties, want hoe weet je of je beheer werkt en effectief is, kortom of je de juiste keuzes maakt, als je eigenlijk niet goed weet wat je wil bereiken? Ook de onvoorspelbaarheid en lage stuurbaarheid vallen niet bij iedereen in goede aarde. Het kan immers zomaar gebeuren dat je, om nu maar een lukraak voorbeeld te geven, een zeldzame plantensoort verliest omdat alle exemplaren vertrappeld zijn door een kudde grote herbivoren of omdat abiotische processen de standplaats compleet hebben vernietigd of veranderd.

Een zeer belangrijk punt is daarnaast dat rewilding niet te combineren valt met het behoud van de halfnatuurlijke ecotopen die wij – of toch het klassieke natuurbehoud – zo belangrijk vinden. Deze ecotopen (denk opnieuw aan heiden, kalkgraslanden en heischrale graslanden) zijn immers ontstaan door de invloed van de mens³ (meer bepaald door oude landbouwsystemen) en ze zijn ook afhankelijk van beheer door de mens voor hun voortbestaan. Als we de natuur maar haar gang laten gaan, kunnen we eigenlijk enkel verwachten dat deze gaan verdwijnen. Specifieke soorten uit deze halfnatuurlijke landschappen kunnen misschien nog blijven voortbestaan in andere habitats, maar de specifieke vegetatietypes en gemeenschappen die typisch zijn voor onze ecotopen zullen verdwijnen. Vooral soorten en vegetatietypes van open terrein krijgen het moeilijk, aangezien hier in West-Europa de meeste vegetaties spontaan zullen evolueren naar bos. Grote herbivoren spelen dan ook een cruciale rol in het verhaal van herwildering, omdat zij instaan voor het behoud van open vegetaties.

Het feit dat we onze halfnatuurlijke ecotopen waardevol vinden en niet willen verliezen, impliceert ook dat rewilding misschien niet strookt met de Europese wetgeving. Centraal in het Europese natuurbeleid staat immers de Habitatricht-

lijn, een bindende richtlijn uit de jaren 1990 die de lidstaten verplicht tot het in geschikte staat van instandhouding houden van een hele resem aan soorten en nauw omschreven habitats/vegetatietypes. Het gros van deze habitattypes zijn halfnatuurlijke ecotopen. Als zo'n in de richtlijn opgenomen habitat, bv. natte heide, zou verdwijnen, wat je op basis van herwildering kan verwachten, begaat de verantwoordelijke lidstaat in feite een wettelijke overtreding. De Europese wetgeving lijkt dus eigenlijk herwildering uit te sluiten (toch is het in de praktijk niet zo zwart-wit en is er wel degelijk veel rewilding aan de gang op het grondgebied van de Europese Unie.)

Een laatste argument tegen herwildering, en eentje dat zeker in onze regio van groot belang is, is dat herwildering gewoonweg niet altijd mogelijk of

nitrofiële plantensoorten als de stikstofdepositie niet naar beneden gaat en als er geen terreinbeheerders in de buurt zijn om in te grijpen in de vegetatiesamenstelling en -structuur?

TRANSLOCATIE-HERWILDERING

In de volgende secties van dit artikel zal ik in meer detail ingaan op de praktische kant van de verschillende vormen van herwildering, op hoe ze precies werken en op concrete voorbeelden ervan. Beginnen doe ik met translocatierewilding, een aanpak die zich vooral richt op het herstel van natuurlijke biotische gemeenschappen, compleet met grote herbivoren en roofdieren.

In een natuurlijke levensgemeenschap heeft elke soort zijn specifieke rol, een bepaalde niche in te vullen. Elke soort heeft andere noden en heeft ook een andere impact op het milieu en de andere soorten waarmee hij samenleeft. De impact van soorten op het ecosysteem noemt men ook wel eens de ecosystemefuncties van die soorten. Door de invloed van de mens zijn, zeker bij ons in West-Europa, soorten uit ecosystemen verdwenen, en met die soorten natuurlijk hun ecosystemefuncties (na verloop van generaties zijn we uiteindelijk van veel van die soorten zelfs quasi vergeten dat ze ooit bij ons voorkwamen, een verschijnsel dat ook wel eens ecologische amnesia wordt genoemd). Nochtans hebben deze soorten soms miljoenen jaren de ecosystemen in onze regio bevolkt, veel langer dan de mens, horen ze hier dus misschien 'meer' thuis dan wij en zijn de andere soorten meer aangepast aan hun aanwezigheid dan aan de onze. Bij het verlies van veel soorten kan men

“ De tegenstand die ocharme één roedel wolven in Limburg met zich meebrengt toont al aan dat niet alle Belgen een wildere natuur zien zitten.”

wenselijk is in de hedendaagse realiteit.. Want hoe kunnen we uitgestrekte, wilde natuur realiseren in een versnipperd, dichtbebouwd Noordwest-Europa waar menselijke invloeden nooit veraf zijn? Waar vinden we de ruimte voor duurzame populaties van grote zoogdiersoorten? Hoe houden we onze steden veilig als we rivieren vrij laten stromen? En je mag ook de maatschappelijke context niet over het hoofd zien: zit de bevolking wel te wachten op wilde natuur? De tegenstand die ocharme één roedel wolven in Limburg met zich meebrengt, toont al aan dat niet alle Belgen een wildere natuur zien zitten. En dan rest nog het stikstofprobleem. Want hoe vermijden we een complete overname van natuurlijke vegetaties door concurrentiekrachtige,

22 Het Pleistoceen is de geologische epoch die plaatsgreep net voor het huidige Holoceen, dus van ca. 2,58 miljoen jaar geleden tot ca. 12 000 jaar geleden. Deze periode werd gekenmerkt door een afwisseling van lange, koude ijstijden met kortere, warmere interglaciale perioden. (Eigenlijk kan je het Holoceen beschouwen als zo een korte, warme periode tussen twee ijstijden in.)

3 Veel van de 'inheemse' soorten uit onze halfnatuurlijke ecotopen hebben onze streken zelfs pas bereikt dankzij de mens. Deze planten rukten ofwel zelfstandig op samen met de verspreiding van de landbouw, ofwel werden ze door de mens bewust meegebracht omdat ze agrarisch interessant zijn, bv. als hooi voor vee. Een voorbeeld: ongeveer de helft van de plantensoorten uit dotterbloemhooiland, een typisch halfnatuurlijk vegetatietype, komt uit elzenbroekbossen die van nature bij ons voorkomen, de andere helft komt vanuit heel Europa en werd doelbewust meegebracht door de mens of bereikte onze regio spontaan door het volgen van de landbouw.

dus verwachten dat het ecosysteem op een andere manier zal gaan functioneren. Het terugbrengen van verdwenen soorten en hun functies, om op die manier de natuurlijke dynamieken van de levensgemeenschap herstellen, is precies de insteek van translocatierewilding.

Wat betekent dit nu in de praktijk? Bij ons in West-Europa is de natuur erg versnipperd. Habitatverlies in combinatie met jacht en vervolging hebben geleid tot het lokaal en regionaal uitsterven van veel grote zoogdieren. De herintroductie van deze grote zoogdieren is vaak van voornaam belang bij translocatierewilding. Waar de originele (trofische) herwildering vooral aandacht besteedde aan de regulerende rol van grote predatoren, zijn in Europese translocatieherwilderingprojecten grote grazers vaak belangrijk. Grote grazers vervullen dan ook tal van relevante ecosysteem-

“ Het terugbrengen van verdwenen soorten en hun functies om zo de dynamieken van de levensgemeenschap te herstellen is de insteek van translocatieherwildering ”

functies: ze gaan natuurlijke successie naar bos tegen, hebben invloed op de kenmerken van planten en de competitieverhoudingen tussen plantensoorten onderling, herverdelen nutriënten in tijd en ruimte via hun mest, bieden tal van coprofiële organismen⁴ een habitat, verspreiden zaden, zijn voedsel voor grote carnivoren, vormen (micro)habitats door vertrappeling, rollen, drinkgedrag, het graven van zogenaamde stierenkuilen enz. Grote grazers zorgen dus voor een divers en structuurrijk landschap en bieden kansen aan tal van andere soorten. Het is met andere woorden geen toeval dat ze vaak centraal staan bij translocatierewilding.

Twee van de voornaamste Europese grazers zijn het wilde rund (ook wel oerrund of oeros) en het wilde paard (soms ook tarpan genoemd). Beide wilde soorten zijn, na een lange periode van afname, door habitatverlies en jacht in de recente geschiedenis uitgestorven. Daarmee

verloor de Europese natuur twee soorten met een grote impact en een belangrijke rol in natuurlijke ecosystemen. Gelukkig zijn we ze niet helemaal kwijt. We hebben immers nog gedomesticeerde runderen en paarden, verre nazaten van hun wilde tegenhangers, en dus bezitten ze voor een deel nog het oorspronkelijke genetische materiaal. Primitieve, taaië runder- en paardenrassen kunnen relatief zelfstandig overleven in de natuur en worden daarom bij herwilderingprojecten uitgezet om de ecologische functie van het oerrund en het oerpaard opnieuw in te vullen. Het kan nog een stap verder: vertrekkend vanaf primitieve rassen, een rund of paard terugfokken dat zo goed mogelijk lijkt op de wilde voorouder en zo goed mogelijk in de natuur kan overleven. In de jaren 1920 en 1930 deden de Duitse gebroeders Heck, directeurs van respectievelijk de zoo van München en van

Berlijn (twee internationaal gerenommeerde dierentuinen), een eerste poging de oeros terug te kweken. Het resultaat was het Heckrund: een gehard runderas met grote hoorns en een donkere pels met een lichte streep over de rug⁵. Vandaag grazen er een paar honderd van deze dieren in de Oostvaardersplassen

Heckrunderen

sen in Flevoland. Hoewel het Heckrund bepaald geen melkvee is, weten we intussen dat hij ook nog verre van een oeros is, onder andere omdat men in het begin van de twintigste eeuw niet heel goed wist wat de kenmerken van het oerrund waren. Nu weten we dat al veel beter. Vertrekkend vanaf een oerrundskelet dat werd gevonden in Groot-Brittannië, wisten Nederlandse onderzoekers het genetische profiel van het oerrund te ontrafelen. Op basis hiervan selecteerden ze een aantal primitieve, Zuid-Europese runderrassen en werden dieren naar Nederland gebracht in het kader van het Taurosproject. Het doel was opnieuw, maar deze keer met een meer wetenschappelijke basis, het terugfokken van een op het oerrund gelijkend rund (genetisch, maar ook qua uiterlijk en gedrag). Het project is nog niet afgerond, maar er is intussen al significante vooruitgang geboekt en Tauros worden, verspreid over Europa, al ingezet bij het beheer van ‘wilde’ natuur (o.a. door Rewilding Europe, zie ‘Passieve rewilding en het geval Europa’). Wat betreft het wilde paard staan we nog niet zo ver, maar er blijven in Europa nog talrijke primitieve paardenrassen over, vaak zelfs in half wilde staat, die inzetbaar zijn voor gelijkaardige doelen en misschien in de toekomst zelfs aan de basis liggen van een terugfokproject.

Paarden en runderen zijn niet de enige tot de verbeelding sprekende herbivoren bij translocatierewilding. Een ander bekend voorbeeld is de wisent of Europese bizon. Bijna onderging de wisent hetzelfde lot als het wilde rund en het wilde paard. In de eerste helft van de

Een wisent in de Maashorst, Nederland

twintigste eeuw stierf de soort uit in het wild, maar als gevolg van een succesvol kweekprogramma in dierentuinen zijn er nu weer duizenden, en talloze herintroductieprojecten hebben ze vervolgens over Europa verspreid. Wisenten vervullen weer een net iets andere rol dan runderen en paarden, aangezien ze meer vreten aan struiken en boompjes. Andere herbivoren die worden gebruikt bij translocatierewilding, zijn onder andere damherten, gemzen en zelfs koelans⁶.

Al deze aandacht voor grote herbivoren, betekent niet dat grote carnivoren niet ook belangrijk zijn bij herwildering in Europa, ook zij vervullen een belangrijke ecologische rol. Veel van de grote roofdieren doen het in Europa weer beter, denk maar aan de wolf, en dus is translocatie niet altijd vereist. Voor andere roofdieren, zoals lynxen, gebeurt het wel. Maar ook de rol van aaseters is niet te onderschatten. Herintroductie van monniksgieren en vale gieren was succesvol in Frankrijk en Spanje, en is nog volop aan de gang elders in Europa (meer informatie over de herintroductie van gieren in Europa, zie mijn artikel in MagazINI winter 2019.) En er zijn ook soorten die een belangrijke invloed uitoefenen op een andere manier dan rechtstreeks via hun voedingsgewoontes, denk maar aan ecosystemingenieurs als de bever. Door dammen en burchten te bouwen, zorgen ze voor structuurrijke waterlopen en bovendien hebben ze ook impact op de structuur van bossen door hun knaag-

werk. De bever was op veel plaatsen in Europa verdwenen, maar werd ook weer geïntroduceerd en verspreidt zich nu zelfstandig en aan een snel tempo. Dat merk je ook in het Vlaams Gewest, waar de bever de laatste jaren aan een enorme opmars bezig is.

PLEISTOCEEN-HERWILDERING

Door de herintroductie van lokaal verdwenen soorten kunnen we dus veel natuurlijke processen herstellen. Maar wat met de ecosysteemfuncties van soorten die helemaal zijn uitgestorven, en waar we ook geen gedomesticeerde variant van hebben. Is er een manier om die functies te herstellen?

Denk je aan het Pleistoceen, dan denk je aan ijstijden en natuurlijk aan de Pleistocene megafauna's. Tijdens het Pleistoceen had elk continent zijn eigen megafauna, bestaande uit een reeks van enorme zoogdieren⁷. In Europa had je mammoeten natuurlijk, en wolharige neushoorns en reuzenherten. Tijdens warmere episodes kwamen hier Europese bosolifanten, Europese bosneushoorns en zelfs nijlpaarden voor. Zuid-Amerika had reuzenluidiaarden, glyptodonten (verwanten van gordeldieren die zo groot werden als neushoorns), macrauchenia's (denk: grote lama's met een tapirslurfje) en sabeltandtijgers. In Australië, waar buideldieren dominant zijn, liep Diptrodon rond, een enorm buideldier dat leek op een wombat, maar zo groot werd als

een nijlpaard. Grote jagers waren aanwezig in de vorm van de buidelleeuw, een roofdier dat inderdaad zo groot werd als onze leeuwen. Maar aan het einde van het Pleistoceen stierven deze megafauna's massaal uit, bijna overal ter wereld. Deze extincties worden traditioneel gelinkt aan de ingrijpende klimaatveranderingen die plaatsgrepen in het Laat-Pleistoceen. Maar dergelijke schommelingen tussen ijstijden en interglacialen gingen eigenlijk gedurende het hele Pleistoceen door. Recent zoeken onderzoekers de oorzaken ook elders, en het blijkt dat het uitsterven van megafauna's verrassend vaak samenvalt met de aankomst van de moderne mens in een bepaalde regio. Of overbejaging door de vroege moderne mens echt aan de oorzaak lag, is nog niet helemaal opgeklaard, maar tegenwoordig beschouwt men dit, naast klimaatverandering, als een belangrijke factor⁸. Dan is het wellicht ook geen toeval dat in Afrika, waar de mens is ontstaan en zich heeft ontwikkeld, de megafauna gewoon nog bestaat en dat de Nieuw-Zeelandse megafauna pas achteruitging na de kolonisatie door de mens (Allentoft et al., 2014).

Of de mens nu de oorzaak was van de grootschalige extincties van grote zoogdieren in het Laat-Pleistoceen of niet, het feit is wel dat we nu, in het Holoceen, in een wereld leven die sterk verarmd is aan grote zoogdiersoorten vergeleken met enkele tienduizenden jaren geleden (vijf minuutjes geleden op evolutionaire

“ Het blijkt dat het uitsterven van megafauna's verrassend vaak samenvalt met de aankomst van de moderne mens in een bepaalde regio. ”

6 Een wilde ezel uit Centraal-Azië die wordt ingezet bij herwildering in Zuidwest-Oekraïne.

7 In Nieuw-Zeeland, waar landzoogdieren – op vleermuizen na – nooit voet aan de grond kregen voor de komst van de mens, bestond de megafauna uit reusachtige vogels zoals de reuzenmoa.

8 Het lijkt misschien gek dat de vroege mens, die voor de landbouw in kleine dichtheden leefde en een beperktere impact op het milieu had, verantwoordelijk kon zijn voor het uitroeien van megafaunapopulaties. Een hypothese die hiervoor een verklaring oppert, is het zgn. 'wavefront' model dat stelt dat de mens bij het koloniseren van een nieuw continent in hoge dichtheden leefde aan het 'kolonisatiefront' en daar in een sneltempo de megafauna afjaagde, met in het achterland veel lagere dichtheden aan mensen. Maar dit is slechts een theorie en lang niet de enige over menselijke kolonisatie. Recent toonden Holdaway et al. (2014) aan dat hoge menselijke populatiedichtheden niet vereist zijn voor het uitroeien van een megafaunapopulatie (tenminste in een eilandscenario).

tijschalen). Plots zijn onze ecosystemen de megafauna, die duizenden en duizenden jaren lang een zeer belangrijke rol speelden in hun functioneren, kwijtgespeeld. Maar die soorten hoorden wel degelijk altijd in onze wilde, niet door de mens aangetaste, natuur thuis. In het Eemien (ca. 120 000 jaar geleden), het laatste interglaciaal voor het Holoceen, waren de klimaatomstandigheden in West-Europa vrij gelijkaardig aan die van nu en op evolutionaire tijdschalen is dit dus een vrij goede referentie om onze huidige ecosystemen aan te spiegelen. En inderdaad, heel veel van de soorten die je toen tegenkwam, vind je hier nu opnieuw. De bossen die onze streken toen bedekten, hadden dezelfde boomsoorten als onze bossen vandaag (eik, hazelaar, es, iep, haagbeuk, berk) en herbergden egels, hazen, bevers, wolven, vossen, dassen, reeën en edelherten, net als nu. Ook soorten die de mens pas recentelijk in West-Europa uitroeide, zoals de bruine beer, het wilde paard en het oerrund, waren aanwezig. Het grote ecologische verschil is dat al deze soorten waar wij goed bekend mee zijn voorkwamen naast soorten als bosolifanten (van Kolfschoten, 2000). En het belang van deze megafauna moet niet onderschat worden. Grote dieren als olifanten kunnen een grote invloed hebben op de vegetatiestructuur en dus ook op de soortensamenstelling. In West-Europa, waar loofbos op de meeste plekken de climaxvegetatie is, hielden olifanten het bos misschien relatief open en dat gaf dier- en plantensoorten van open terreinen misschien wel de kans om hier te gedijen.

Voorbeelden van Pleistoceenrewilding in de praktijk zijn uiteraard schaars, het opnieuw invullen van de rol van een uit-

gestorven soort is dan ook geen simpele klus (en daarnaast ook niet algemeen aanvaard). Je kan Pleistoceenrewilding in principe op twee manieren aanpakken: je kan de soort vervangen door een functioneel equivalent dat je van elders haalt, of je kan de uitgestorven soort terug tot leven proberen te wekken via 'de-extinction'.

Als een onvermoed (en onbedoeld) voorbeeld van dat eerste kunnen de befaamde nijlpaarden van Pablo Escobar beschouwd worden. Toen het rijk van

“ Het grote ecologische verschil met het Holoceen is dat al de soorten waar wij goed mee bekend zijn voorkwamen naast soorten zoals bosolifanten.”

de iconische drugsbaron in Colombia ten einde kwam in de jaren 1990, bleven enkele nijlpaarden uit zijn privédiertuin achter op het domein. De voorbije decennia kweekten ze als konijnen, waardoor er nu zo'n honderd in het wild leven in de Colombiaanse natuur. Nijlpaarden zien er misschien log uit, maar zijn bepaald geen doetjes en kunnen erg gevaarlijk zijn voor mensen. Bovendien stellen Castelblanco-Martinez et al. (2021) dat deze invasieve exoot in Colombia een drastisch negatieve impact kan hebben op het ecosysteem,

onder andere door eutrofiëring van de rivier via hun ontlasting en de daaraan gekoppelde veranderingen in de chemie van het water en in de fytoplanktonsaamenstelling. Aangezien hun modellen voorspellen dat de nijlpaarden zich de komende jaren nog sterk zullen vermenvuldigen en hun areaal nog verder zullen uitbreiden, roepen de auteurs op tot actie. De nijlpaarden doden zou echter tot veel weerstand leiden van de lokale bevolking, want ze zijn blijkbaar best populair in de streek. Ook sommige wetenschappers zien wel wat in de Colombiaanse nijlpaarden. Een studie van Lundgren et al. (2020)⁹ suggereert dat de nijlpaarden van Escobar gelijkaardige combinaties aan functionele kenmerken vertonen als verschillende soorten die deel uitmaakten van de Pleistocene megafauna van Zuid-Amerika. Hetzelfde artikel onderzoekt ook voor een hele resem aan andere exoten, verspreid over de wereld, of ze gemeenschappelijke combinaties van functionele kenmerken vertonen met inheemse maar uitgestorven soorten. Zo vonden de auteurs gelijkenissen tussen geïntroduceerde waterbuffels en glyptodonten en zijn de in Australië geïntroduceerde dromedariën en bantengs¹⁰ blijkbaar ecologisch gelijkaardig aan enigszins op wombats gelijkende reuzenbuideldieren¹¹. Dit artikel is niet onomstreden, maar biedt wel een interessante nieuwe invalshoek om naar exoten te kijken. Want wij zien exoten quasi altijd als iets slechts, maar dat betekent niet dat er geen voordelen aan gekoppeld kunnen zijn. De doelbewuste introductie van functionele equivalenten van uitgestorven soorten blijft vooralsnog zeldzaam.

Van de tweede manier van aanpak, 'de-extinction', zijn er tot op de dag van

Jakoetpaarden

vandaag nog altijd geen voorbeelden, maar er werd in het recente verleden al heel concreet nagedacht over het terugbrengen van de wolharige mammoet. Aan de hand van overblijfselen van mammoeten die teruggevonden werden in de permafrost konden wetenschappers al grote delen van het genoom van de mammoet sequencen, en die genetische informatie wou men gebruiken om mammoeten te klonen met olifanten als draagmoeder¹². Er zijn echter veel argumenten tegen dit idee. Zo is deze techniek zelfs bij niet uitgestorven soorten technisch nog steeds zeer moeilijk en zijn de kansen op mislukking heel groot. En olifanten zijn nou net iets kostbaarder dan muizen of schapen om op te offeren aan een dergelijk experiment. Ook als het klonen al zou lukken, is de kans nog steeds groot dat er een en ander mankeert aan de jonge mammoeten. En die jonge mammoeten zouden niet eens volbloed mammoeten zijn. Niet al het DNA is immers bewaard gebleven na duizenden jaren te zijn ingevroren in de permafrost, en de 'gaten' in het genoom zouden moeten worden 'opgevuld' met genetisch materiaal van de nauwste nog levende verwant van de wolharige mammoet: de Aziatische olifant. De gekloonde dieren zouden dus eigenlijk een hybride zijn van mammoet en olifant. Dergelijke experimenten zouden veel dierenleed kunnen berokkenen en zijn

uiteraard zeer duur, en de geïnvesteerde miljoenen zouden misschien wel beter ingezet kunnen worden binnen het natuurbehoud (zie ook het BWG-artikel in het Kikkertje van november 2014). Dan is het nog maar de vraag of natuur-

“ In onze West-Europese habitats is er simpelweg geen plaats meer voor deze reuzen uit het verleden”

behoud werkelijk is waar het de wetenschappers om te doen is, en niet gewoon voor het prestige of omdat ze het wel een cool idee vinden. Want hoewel de mens misschien een factor is geweest in het verdwijnen van de wolharige mammoet, blijft het bij uitstek een 'ijstijds' die in het huidige klimaat van West-Europa niet zou gedijen, laat staan dat er ooit nog een plekje zou zijn voor zo'n grote, sociale diersoort in ons versnipperde landschap. In onze West-Europese habitats en ecosystemen is er simpelweg geen plaats meer voor deze reuzen uit het verleden, en de 'mammoetsteppe'¹³ waar ze thuis hoorden, is nu eenmaal (tenminste tot de volgende ijstijd) verdwenen. Toch toont één beroemd experiment aan dat de tijd in zekere zin tienduizend jaar kan worden teruggedraaid en dat het terugbrengen van die mammoetsteppe niet gewoon een fantasietje van een stel

nerds aan Harvard University is. Eind jaren 1980 richtte Dr. Sergey Zimov in Jakoetië (in de toenmalige USSR) het 'Pleistocene Park' op. Er werd een simpele omheining geplaatst rond een stuk toendra en bos en er werden herbivoren in losgelaten, aanvankelijk enkel paarden van een lokaal ras, later ook rendieren, een paar mannelijke muskusossen, enkele wisenten waarvan één stier overleefde, en recent ook schapen, geiten, jaks, runderen en zelfs kamelen. Het idee hierachter is dat deze grote herbivoren door hun vraat het aanwezige bos en toendra terugdringen ten voordele van productief grasland. Grassen en graslandkruiden worden immers, en dat is tegelijk logisch en paradoxaal, bevoordeeld door de aanwezigheid van grote grazers. Ze zijn immers aangepast aan een hoge begrazingsdruk en kunnen optimaal profiteren van de herverdeling van nutriënten in de ontlasting van de grazers. Tadaa, de mammoetsteppe is terug. Een belangrijk aspect van het project is het behoud van de permafrost. Het dooien van de permafrost onder invloed van klimaatverandering is in Siberië immers een reëel probleem. Grote grazers

kunnen door hun activiteiten (o.a. omwoelen van de sneeuw) de isolatielaag die de bevroren bodem afdekt, doorbreken en zo zorgen voor behoud van de permafrost. Wetende dat bij het dooien van permafrost enorme hoeveelheden koolstof in de atmosfeer terecht komen, kunnen grote herbivoren een wapen zijn tegen klimaatverandering.

Wat onderzoekswerk brengt echter aan het licht dat de reputatie van het project de werkelijkheid voorbij is gesneld. In realiteit kan je het echt enkel beschouwen als een wetenschappelijk experiment dat interessante informatie aan het licht kan brengen, maar van te kleine schaal is om een substantiële bijdrage te leveren aan natuurbescherming of behoud van permafrost in de regio. Popov (2020) rapporteert dat de aantallen herbivoren in het gebied van op zich maar zo'n twintig

⁹ Een van de auteurs van deze paper is overigens Simon Schowanek, die wel vaker publiceert over dergelijke onderwerpen, als ex-bever van JNM een van mijn illustere voorgangers.

¹⁰ De banteng is een rundersoort uit Zuidoost-Azië.

¹¹ Interessant is ook dat, hoewel paarden nu als exoten worden gezien in de Verenigde Staten, er eigenlijk miljoenen jaren lang wilde paarden voorkwamen in Noord-Amerika, enkel de laatste duizenden jaren niet meer.

¹² Het team van Harvard University dat de 'de-extinction' van de mammoet het meest serieus neemt, heeft ondertussen de focus verschoven naar het aanpassen van het genoom van huidige olifanten, zodat ze typische mammoetkenmerken (vooral dan in relatie tot koudebestendigheid) tot expressie brengen.

¹³ Zo noemt men de steppe die zich gedurende de Laatste IJstijd uitstreckte over grote delen van het noordelijk halfrond. Deze steppe werd gedomineerd door grassen, kruiden en lage struiken, en bewoond door mammoeten, wolharige neushoorns en muskusossen. Hier en daar blijven nog een paar kleine restanten over.

vierkante kilometer verrassend laag zijn (negen paarden, twintig schapen, acht jaks, vier muskusossen en een wisent) en dat de conversie van de oorspronkelijke vegetaties naar de beoogde toendras-tenpe zo traag verloopt dat antropogene ingrepen moeten overwogen worden. Er is duidelijk nog een lange weg te gaan, en soorten als de mammoet zouden hierin een sleutelrol kunnen spelen. Dus heel misschien is er nog een plaats voor mammoeten in het verre Siberië, waar de klimatologische omstandigheden nog gunstig zijn. Zimov ziet er alvast graten in en staat in contact met de Amerikaanse onderzoekers die de mammoet maar wat graag terug zouden laten komen.

Het laatste woord over Pleistoceenrewilding is dus nog lang niet gezegd, je zou eigenlijk zelfs kunnen zeggen dat het veld nog in zijn kinderschoenen staat, maar weet dat er naast een aantal pioniers ook veel tegenstanders zijn in de academische wereld. Zo vrezen Rubenstein et al. (2006) vooral dat Pleistoceenherwildering inheemse soorten en ecosystemen van Noord-Amerika in de verdrukking zou brengen en twijfelen ze aan de praktische en ethische haalbaarheid ervan.

ABIOTISCHE HERWILDERING

Bij rewilding in de praktijk ligt de focus bijna altijd op herstel van de ecologische functies van soorten organismen, en slechts zelden op de abiotiek. Toch vind ik dat, hoewel er in de literatuur weinig aandacht aan wordt besteed, ingrepen die natuurlijke processen van het abiotische milieu herstellen, evenzeer onder de noemer herwildering vallen als de introductie van sleutelsoorten. En zulke ingrepen zijn zeker niet schaars, ook in de Lage Landen niet. Zo wordt er wel eens bos gekapt om de winddynamiek te herstellen die verantwoordelijk is voor het stuiven van inlandse stuifduinen. Waterdynamiek is die andere voor de hand liggende abiotische factor waar de laatste jaren meer aandacht voor is. Maar de vraag blijft telkens: kunnen we hier echt spreken van rewilding, of gaat het hier toch gewoon om procesbeheer? Het herstel van natuurlijke abiotische processen gebeurt immers zelden op zeer grote schaal en staat vaak alleen. En we kunnen pas van echte herwildering spreken als vele natuurlijke processen samen vrij plaatsgrijpen op een grotere

“ Natuurlijk kan je niet zomaar even een reeks aan abiotische processen herstellen in een groot gebied; dat is net even moeilijker dan wat paarden of herten loslaten.”

ruimtelijke schaal. Natuurlijk kan je niet zomaar even een reeks aan abiotische processen als wind- en waterwerking herstellen over de volledige oppervlakte van een groot gebied; dat is technisch net even moeilijker dan wat paarden of herten loslaten. Daarom misschien dat er in de literatuur amper aandacht geschonken wordt aan fysische processen en dat er zo weinig voorbeelden van abiotische rewilding te bedenken zijn. Een uitzondering hierop vormen misschien de meer grootschalige rivierprojecten waarin rivieren weer de vrijheid krijgen om te meanderen, te overstromen en meerdere parallelle geulen uit te schuren, zoals in West-Europa nu veel gebeurt. Dit kan hand in hand gaan met translocatieherwildering van ecosysteemingenieurs als bevers en paarden.

©Foto Staatsbosbeheer

PASSIEVE HERWILDERING EN HET GEVAL EUROPA

Passieve rewilding is misschien wel de gemakkelijkste manier van rewilding. Door geleidelijk aan antropogene invloeden op het ecosysteem te reduceren en de natuur als het ware los te laten, leg je de bal terug in het kamp van natuurlijke processen, zowel biotische als abiotische. In principe hoeft je hier dus niet echt iets voor te doen behalve dan, euhm... steeds minder doen. Toch is dit niet overal de ideale aanpak. Het hele concept van de hiervoor behandelde vormen van rewilding is net dat je eerst moet ingrijpen omdat sommige natuurlijke processen zich nu eenmaal niet zelfstandig kunnen herstellen. Bij translocatieherwildering breng je soorten in het systeem die het gebied niet op zichzelf zouden kunnen bereiken, bij Pleistoceenrewilding zoek je naar vervangers voor soorten die uitgestorven zijn en bij abiotische rewilding (dat laatste concept heb ik zelf even bedacht) moet je menselijke ingrepen in het landschap die natuurlijke abiotische dynamieken verhinderen, ongedaan maken. Passieve rewilding verhoudt zich dus als een soort van gewenste eindsituatie tot de andere types van herwildering. Door menselijke acties probeert men bij die andere types essentiële natuurlijke processen op gang te krijgen die dat zonder hulp niet zouden kunnen, om vervolgens, geleidelijk aan, de menselijke invloed terug te dringen en de natuur weer helemaal haar ding te laten doen.

Maar op sommige plekken in de wereld is passieve rewilding gewoon het starttraject. Bij ons in Europa is het zelfs dagelijkse realiteit. De laatste decennia maakt Europa immers ingrijpende maatschappelijke veranderingen door, vooral dan op het platteland¹⁴. De bevolking in de landelijke gebieden van Europa veroudert en neemt af. Jonge mensen zien een leven in de kleinschalige landbouw niet zitten, en velen trekken naar de stad. De plattelandsbevolking in Europa is al met zo'n 30 procent afgenomen sinds

“ We merken dat midden in een globale biodiversiteitscrisis veel grote zoogdieren en vogelsoorten het opvallend beter doen in Europa”

1960. Ook in het Vlaams Gewest is het aantal boeren en landbouwbedrijven drastisch afgenomen. Maar terwijl bij ons grote landbouwbedrijven dan maar gewoon uitbreiden en verder intensiveren, worden er met name in Oost- en Zuid-Europa net veel landbouwgronden verlaten. Voor het behoud van waardevolle halfnatuurlijke ecotopen, die in stand worden gehouden door traditionele landbouwpraktijken, en voor de soorten die ervan afhankelijk zijn, is dit een nachtmerrie. Maar in die landen, waar je sowieso nog meer en wildere natuur hebt dan hier, biedt het wel veel extra ruimte voor 'wilde' natuur. Zo merken we dat, midden in een globale biodiversiteitscrisis, veel grote zoogdieren en vogelsoorten het opvallend beter doen in Europa sinds enkele decennia. Denk maar aan de wolf die terug is bij ons, de gewone zeehond die onze kusten helemaal heeft herontdekt en de jakhals die oprukt vanuit het zuidoosten. Deze opmars is onder andere toe te schrijven aan die veel extra ruimte in verlaten landbouwgebieden. Veel grote zoogdieren hebben immers veel ruimte én veel rust nodig. Maar er zijn ook andere oorzaken. Veel soorten genieten nu een strikte legale bescherming en ook de

bescherming van belangrijke leefgebieden en/of herintroducties speelden een belangrijke rol. Om welke reden dan ook, deze comeback van grote Europese fauna valt niet te ontkennen. Sla er het rapport 'Wildlife comeback in Europe: The recovery of selected mammal and bird species', opgesteld door de Zoological Society of Londen, BirdLife International en de European Bird Census Council maar eens op na. Deze mooie publicatie staft dit alles met – ondertussen enigszins gedateerde, maar een update zou in de maak zijn – cijfers en kaarten voor 18 zoogdiersoorten en 19 vogelsoorten.

Ik hoeft je niet uit te leggen dat een terugkeer van grote fauna in combinatie met een lagere bevolking op het platteland en een grootschalig verlaten van landbouwgrond enorme opportuniteiten biedt voor herwildering. Rewilders hebben deze kans niet laten schieten. In 2010 werd in Brussel de stichting Rewilding Europe opgericht, een initiatief van onder andere ARK Natuurontwikkeling en de Nederlandse tak van het WWF. Deze stichting vertrekt vanuit de opportuniteiten die ik zonet schetste en richt zich op een hele serie aan herwilderingsdoelstellingen, voornamelijk gefocust op tien grootschalige rewildinglandschappen die een voorbeeld moeten vormen voor de rest van Europa, samen goed voor minstens één miljoen hectare aan herwilderde natuur. Inderdaad, de kern van Rewilding Europe schuilt in een beperkt aantal herwilderingsprojecten die elk van grote omvang zijn. Sinds de recente toevoeging van een project in Schotland zijn het er momenteel negen. In elk van deze landschappen gaat men voor een wilde, grootschalige natuur, inclusief de terugkeer van ecosysteemingenieurs en grote, charismatische soorten. Men negeert ook het economische aspect niet en wil ondermeer duurzaam ecotoerisme van de grond krijgen in de respectievelijke regio's. De negen grote rewildinglandschappen liggen verspreid over Europa, van Portugal over Zweden tot Roemenië. Op langere termijn is het de bedoeling dat ze als inspiratiebron dienen voor tientallen andere projecten die andere stukken van Europa zullen herwilderen. Zo zie je maar: rewilding bij ons, het is mogelijk, misschien

niet per se in het Vlaams Gewest, maar wel in een Europa in de huidige context van een grote plattelandsvlucht. Elk van de grote projecten is verschillend in zijn doelen en acties. Eens rondneuzen op de website van Rewilding Europe is zeker de moeite waard als je geïnteresseerd bent in de details en sleutelsoorten van ieder project.¹⁵

Naast deze negen hoofdprojecten heeft Rewilding Europe nog een hele hoop andere initiatieven genomen, zoals het oprichten van de European Wildlife Bank en het European Rewilding Network. Het eerste is een 'bank' van herbivoren die kunnen worden ingezet in rewildingprojecten verspreid over Europa. Het tweede is een netwerk dat tientallen kleinere herwilderingsprojecten met elkaar in contact brengt en ondersteunt. Ook een aantal projecten in de Lage Landen maken deel uit van dit netwerk.

Tot slot wil ik meegeven dat er een boek bestaat over rewilding in Europa: 'Rewilding European Landscapes' met Henrique M. Pereira en Laetitia M. Navarro als redacteurs. Dit boek is online gratis te downloaden als pdf en bevat een schat aan informatie over tal

Kaart met de gebieden die deel zijn van het 'Rewilding Europe' project. Blewett, Andrew (2016)

14 Hetzelfde geldt overigens voor andere regio's in de wereld, maar hier gaan we enkel op Europa dieper in.

15 Er bestaat ook een documentairereeks over: 'Europe's New Wild', te bekijken op VRT NU.

©Kristjan Jung/Rewilding Europe

Leaota bergketen in de Zuidelijke Karpaten, één van de gebieden van Rewilding Europe.

van onderwerpen, zoals de respons van vlinders op herwildering en een Europees herwilderingsbeleid. Want hoe lang dit artikel ook moge zijn, er is nog zo veel meer te vertellen over een onderwerp als rewilding.

HERWILDERING BIJ ONS

Grootschaligheid is een kernaspect dat al vanaf het prilleste begin is verbonden aan rewilding. Is rewilding voor ons, inwoners van de Lage Landen, dan geen ver-van-ons-bed-show? Deels misschien, maar niet helemaal, zoals ik hieronder zal illustreren.

In Nederland is rewilding nog een stuk relevanter en belangrijker dan bij ons. Zo heb je daar ARK Natuurontwikkeling, een van de sterkste voorvechters van rewilding, is Rewilding Europe in de kern een Nederlands initiatief en heeft Wageningen University & Research sinds kort als eerste Europese universiteit een leerstoel rewilding. Dat komt enerzijds door een andere mentaliteit bij onze noorderburen¹⁶, maar ook omdat het Nederlandse landschap meer mogelijkheden biedt tot rewilding. Nederland ligt waar de Schelde, de Maas en de Rijn in zee uitmonden. Van oudsher is dit een waterrijk land waar dynamische processen van wind en water een voornaam rol spelen. Deze dynamische landschappen lenen zich meer tot procesbeheer dan

de klassieke halfnatuurlijke ecotopen die bij ons dominant zijn. Daarnaast is de strijd tegen het water dé rode draad doorheen de Nederlandse geschiedenis. Al eeuwenlang zijn ze dé specialisten op het vlak van dijkenbouw, inpoldering en andere technieken om het land veilig te houden tegen overstromingen of zelfs water om te zetten in land¹⁷. Recente episodes in deze eeuwenlange strijd tussen onze noorderburen en het water zijn de aanleg van de Afsluitdijk, waardoor de Zuiderzee werd afgesloten van de Waddenzee en in een groep meren veranderde, en de uitvoering van het Delta-plan, dat de ecologie van de Zeeuwse en Hollandse Delta voorgoed veranderde.

Deze voorbeelden illustreren dat de strijd tegen het water en de winning van terrein op het water ook de afgelopen eeuw nog heel belangrijk was. Voor de extra landoppervlakte die via deze processen gewonnen werd, ontbreekt natuurlijk elke vorm van historische referentie op het vlak van habitat of vegetatietype. Er is geen vorm van patroonbeheer om naar terug te grijpen, dus zal in de huidige context procesbeheer de enige optie zijn. Schaal dit even op en je snapt waarom er in Nederland meer kansen voor herwildering liggen. Het voorbeeld bij uitstek is de Oostvaardersplassen. In de vorige eeuw beslisten de Nederlanders dat Nederland niet groot genoeg was en aangezien de Zuiderzee

door de gloednieuwe Afsluitdijk helemaal was ingesloten, gingen ze dan maar een nieuwe provincie aanleggen in die voormalige Zuiderzee: Flevoland. Twee enorme stukken van het IJsselmeer werden ingepolderd, de Flevopolder en de Noordoostpolder, samen goed voor bijna 250 000 ha aan extra Nederland. Het doel van deze grootschalige inpolderingen was om te voorzien in extra landbouwgrond. Een gebied aan de oostrand van de Flevopolder, dat wat lager lag dan de rest, was echter moeilijk droog te krijgen en daardoor niet geschikt voor landbouw. Na een paar jaar had zich hier een moerasvegetatie ontwikkeld en kwamen er verschillende soorten moerasvogels broeden, waaronder de grauwe gans. Dat lijkt misschien niet heel bijzonder, maar in die tijd was de grauwe gans zo goed als uitgestorven als broedvogel in de Lage Landen. Onder druk van natuurliefhebbers kreeg het gebied een beschermd statuut en werd de verdere drooglegging van het gebied afgewend. De Oostvaardersplassen waren geboren: zo'n 3000 hectare aan door mensen gemaakte, maar toch aardig wilde natuur op de vroegere zeebodem.

Dit plasgebied was in de daaropvolgende decennia het decor van een rewildingexperiment avant la lettre. Het ecosysteem ontwikkelde zich grotendeels spontaan, maar wel met een zekere sturing door de mens (o.a. peilbeheer). Maar de Oostvaardersplassen staan, naast voor de moerasvogels, ook bekend voor de grote grazers. En die grote grazers, die een centrale rol spelen in herwildering, zijn precies de reden waarom het gebied vaak in discussies over rewilding wordt genoemd (en zo controversieel is). In het gebied leven wilde Heckrunderen, konikpaarden en edelherten. Ze begrazen een later toegevoegde, 2000 hectare grote, randzone langs de zuidrand van de Oostvaardersplassen die bestaat uit grazige vegetatie op een drogere bodem. De ganzen tasten de voor andere vogels waardevolle moerasvegetatie immers te veel aan, en in deze randzone kon nieuw grasland tot ontwikkeling komen waar de ganzen konden komen grazen. Om het gebied open te houden, werden de grote grazers toegevoegd. Oorspronkelijk was dit begrazingsbeheer slechts van toepassing op een deel van de randzone

©Foto Staatsbosbeheer

De Oostvaardersplassen in de winter

en werd de wildpopulatie gereguleerd, maar later kregen de dieren toegang tot de hele grazige zone en – en nu kom ik eindelijk tot de clou van deze hele paragraaf – werd het populatiebeheer stopgezet. Dit betekent dat de populaties paarden, runderen en herten zich op een quasi natuurlijke manier mochten ontwikkelen, zonder dat er dieren werden afgeschoten of weggehaald. Ook kadavers van dode dieren werden niet verwijderd. In de daaropvolgende jaren kon men dus in Flevoland een vorm van rewilding aan het werk zien, nog voor dat woord ooit was bedacht. De vegetatie ontwikkelde zich onder invloed van de activiteiten van grazers, de kadavers trokken aaseters aan enzovoort. Zo verwierven de Oostvaardersplassen al snel internationale faam als een door mensen gemaakt natuurgebied dat zich spontaan kon ontwikkelen. Hieruit heeft men veel geleerd over procesbeheer op grote schaal. Door de aanvankelijk grote beschikbaarheid aan voedsel en de afwezigheid van regulatie door grote roofdieren als wolven groeide de wildpopulatie aanvankelijk explosief. Dit resulteerde in overbegrazing van het terrein en, in de winter, voor grote sterfte onder de gra-

zers. Beelden van barre, troosteloze vlaktes bezaaid met de kadavers van grote dieren, van uitgemergelde paarden in de winterse Oostvaardersplassen bereikten het Nederlandse publiek via de televisie, met als gevolg dat de publieke opinie zich tegen het 'wildernisbeheer' dat Staatsbosbeheer in de Oostvaardersplassen voerde, begon te keren. Het debat werd breed gevoerd in de media en zelfs in het parlement, en culmineerde uiteindelijk zelfs in protestacties aan de Oostvaardersplassen, het illegaal bijvoeden van het wild en doodsb bedreigingen aan het adres van de boswachters.

Resultaat is dat Staatsbosbeheer enkele jaren geleden toch terug is begonnen met het actief reguleren van de wildstand door afschot van dieren als de aantallen te groot worden.¹⁸ Hoewel een blijvende imagoschade opgelopen is, en de Oostvaardersplassen misschien niet meer het paradepaardje van de Nederlandse natuur zijn, hebben we wel veel lessen getrokken uit het beheer ervan, zoals het belang van grote roofdieren als natuurlijke regulatoren van grazerpopulaties, en het belang van grote oppervlaktes natuur met robuuste verbindingen.

Het scenario van de Oostvaardersplassen kon zich immers alleen maar afspelen doordat de Oostvaardersplassen als een geïsoleerd eiland liggen ingekneld tussen het IJsselmeer enerzijds en de intensieve landbouwgronden van de Flevopolder anderzijds. Indien er voldoende sterke verbindingen waren geweest naar natuurgebieden op het vasteland, langs waar de grazers vrij konden migreren, had de geschiedenis van het gebied er misschien heel anders uitgezien.¹⁹

Vertrekkend vanuit het toch wel baanbrekende wildernisbeheer van de Oostvaardersplassen is herwildering (voor zover je dat op die schaal zo kunt noemen) in Nederland veel belangrijker geworden dan bij ons, met veel in de essentie door de mens gemaakte natuurgebieden (gewonnen op het water) die toch vrij spontaan ontwikkelen en waarin natuurlijke processen een belangrijke rol spelen. In het Vlaams Gewest, waar de natuur nog meer versnipperd is en de visie op natuurbeheer conservatiever, is rewilding van beperkt belang. Naast het ontbreken van geschikte uitgangssituaties is de mentaliteit bij ons gewoon ook anders. Over het algemeen – en

¹⁶ Ga maar eens mee op Sint-Pietersbergkamp en leer het verschil tussen een Vlaming, een Waal en een Nederlander (op het vlak van natuurbeheer).

¹⁷ Anderzijds zijn er ook net dynamische natuurgebieden ontstaan doordat het water wel eens een veldslag won en dan cultuurlandschap overstroomde (cf. de internationaal bekende natuurgebieden Verdrongen Land van Saeftinghe en Nationaal Park De Biesbosch).

¹⁸ Ook de ontwikkeling van de moerasvegetatie wordt momenteel sterk beïnvloed door de terreinbeheerders, met een zgn. 'moerasreset': het moeras is in twee delen verdeeld en beide delen worden achtereenvolgens volledig drooggelegd. De bedoeling is dat riet massaal kiemt tijdens deze resetfase en de oppervlakte open water wordt teruggedrongen t.v.v. rietland.

¹⁹ Er zijn plannen geweest om een verbinding aan te leggen tussen de Oostvaardersplassen en de Veluwe op het vasteland, het OostvaardersWold, maar deze ideeën zijn voorlopig opgeborgen.

dit is een grove karikatuur die ik niet kan staven met ander bewijs dan hoe ik het persoonlijk aanvoel – hebben Vlamingen meer aandacht voor de cultuurhistorische achtergrond van hun terreinen, en gaan ze voorzichtiger om met hun zeldzame soorten en vegetaties dan Nederlanders, wat resulteert in een sterkere focus op patroonbeheer dan de Hollanders, die wel fan zijn van procesbeheer. Toch zijn er ook bij ons terreinbeheerders bezig met herwildering, zij het op kleinere schaal dan bij de grote projecten van Rewilding Europe. Een van de voorbeelden die nog het meest bij ‘echte’ rewilding in de buurt komen, is het Grensmaasproject. Dit project – niet toevallig een internationale samenwerking op de grens van België en Nederland? – streeft naar een hogere waterveiligheid en een wilder, natuurlijker rivierecosysteem. Dat laatste poogt men te bereiken met natuurtechnische ingrepen zoals het verwijderen van dijken en het graven van nevengeulen, herintroductie van zwarte populier, het inzetten van grote grazers etcetera. Dit alles beslaat een strook van enkele tientallen kilometers en is naar Belgische maatstaven dus niet bepaald kleinschalig te noemen. Het project is dan ook deel van het European Rewilding Network. Voor

de volledigheid: er zijn ook nog een paar andere Belgische projecten aangesloten bij dit netwerk, met name het Sigmaplan (zie MagazINI lente 2022), Kempen-Broek (ook grensoverschrijdend met Nederland), het Grote Netewoud en Nassonia (bossen bij Saint-Hubert). Ook het hele concept van integrale bosreservaten, waarbij een boscossysteem zich spon-

taan kan ontwikkelen bij een nulbeheer, kadert in principe mooi binnen herwildering (zie de MagazINI in het midden van deze Euglena voor een uitgebreider artikel over bosreservaten). Er zijn best al een aantal bosreservaten in het Vlaams Gewest, maar die zijn wel relatief klein van oppervlakte.

De Polders van Kruibeke (boven) en de Paardenweide in Berlare en Wichelen (onder) behoren tot het Vlaamse Sigmaplan en zijn daarmee ook deel van het Grensmaasplan

CONCLUSIE EN OPINIE: NATUUR EN CULTUUR ONTKOPPELD

Wie zich door dit lange artikel kon worstelen, is ondertussen misschien overtuigd dat herwildering een interessant concept is en een heel nieuw licht laat schijnen op natuurbeheer. Toch is het geen wondermiddel; een simpele formule die altijd de juiste uitkomst biedt, bestaat niet in het natuurbeheer, want voor de juiste aanpak moet je altijd teruggrijpen naar de beheerdoelstellingen, en die hangen puur af van wat wij als maatschappij belangrijk vinden.

Het is belangrijk om in te zien dat herwildering geen doel op zich is van natuurbeheer. Het is een middel om beheerdoelstellingen te bereiken; meer dan een alternatieve beheermethode is het eigenlijk niet. Is het de bedoeling – zoals bij ons de dominante visie is in het traditionele natuurbeheer en de Habitatrictlijn ook voorschrijft – om de klassieke halfnatuurlijke ecotopen in stand te houden, met alle typische soorten en vegetatietypes die erbij horen, dan heb je niets aan rewilding. Deze ecotopen zijn ontstaan door oude agropastorale praktijken en zijn dus enkel via patroonbeheer in goede staat te bewaren. Wil je een ‘wild’ ecosysteem waar natuurlijke processen hun vrije gang kunnen gaan, dan is herwildering wel de geschikte aanpak (al knelt het schoentje hier bij een tekort aan natuurlijke referenties). Indien een halfnatuurlijk landschap door plattelandsvlucht verlaten wordt en niet meer actief beheerd kan worden, dan kan rewilding bovendien een manier zijn om het gebied op een passieve manier te beheren (wat misschien wel beter is dan niets). Zoals altijd in natuurbeheer vertrekt de discussie dus vanuit het teruggrijpen naar natuurwaarden en de daaraan gekoppelde doelstellingen van het beheer.

Als iemand die is opgegroeid in het klassieke patroonbeheer blijf ik ergens sceptisch over rewilding uit vrees dat onze cultuurhistorische landschappen en de daaraan verbonden biodiversiteit verloren zullen gaan indien herwildering de bovenhand krijgt. Maar misschien hebben mijn jaren in de NWG me gewoon te conservatief gemaakt. Ja, er zijn hardliners die vinden dat we moeten stoppen met de natuur te ‘bepamperen’ via intensief patroonbeheer en dat we de natuur haar gang moeten laten gaan om

een eigen, nieuwe dynamiek en evolutie te ontplooien. Maar voor veel rewilders kunnen herwildering en patroonbeheer ook naast elkaar bestaan, en moet je natuurlijk een blauwgrasland niet gaan herwilderen. Toch blijft het een dubbel verhaal voor mij. Ja, natuurlijk is het cool dat grote roofdieren en wildere ecosystemen weer een kans krijgen door een grootschalige plattelandsvlucht in Europa, maar ik zie toch vooral ook een grootschalig verdwijnen van traditioneel beheerde halfnatuurlijke landschappen. Niet dat dat de ‘schuld’ van rewilding is, rewilding is uiteindelijk ook maar een vorm van natuurbeheer waarin door natuurlijke processen een gevarieerd

Bronnen:

Allentoft, M., Heller, R., Oskam, C. L., Lorenzen, E. D., Hale, M. L., Gilbert, M. T., C. Jacomb, R. N. Holdaway, & M. Bunce (2014). Extinct New Zealand megafauna were not in decline before human colonization. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 111 (13): 4922–4927.

Blewett, Andrew. (2016). A Review Examining Rewilding as Conservation, Wildlife Acceptance and Rewilding in the UK. 10.13140/RG.2.2.26037.47845.

Castelblanco-Martínez, D. N., Moreno-Arias, R. A., Velasco, J. A., Moreno-Bernal, J. W., Restrepo, S., Noguera-Urbano, E. A., Baptiste, M. P., García-Loaiza, L. M. & Jiménez, G. (2021). A hippo in the room: Predicting the persistence and dispersion of an invasive mega-vertebrate in Colombia, South America. *Biological Conservation* 253: 108923.

Deinet, S., Ieronymidou, C., McRae, L., Burfield, I.J., Foppen, R.P., Collen, B. & Böhm, M. (2013). Wildlife comeback in Europe: The recovery of selected mammal and bird species. Final report to Rewilding Europe by ZSL, BirdLife International and the European Bird Census Council. London, UK: ZSL.

Helmer, W., Saavedra, D., Sylvén, M., & Schepers, F. Rewilding Europe: A New Strategy for an Old Continent. In *Rewilding European Landscapes* (2015), Pereira, H. M. & Navarro, L. M. Springer Cham.

Holdaway R. N., Allentoft M. E., Jacomb C., Oskam C. L., Beavan N. R. & Bunce M. (2014) An extremely low-density human population exterminated New Zealand moa. *Nature Communications* 5: 5436.

Afbeelding Jakoetpaarden: Wikimedia Commons, license under https://commons.wikimedia.org/wiki/Commons:GNU_Free_Documentation_License,_version_1.2

Lundgren, E. J., Ramp, D., Rowan, J., Middleton, O., Schowanek, S. D., Sanisidro, O., Carroll, S. P., Davis, M., Sandom, C. J., Svenning, J.-C., & Wallach, A. D. (2020). Introduced herbivores restore Late Pleistocene ecological functions. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 117: 7871–7878.

Popov, I. (2020). The current state of Pleistocene Park, Russia (An experiment in the restoration of megafauna in a boreal environment). *Holocene* 30 (10): 1471-1473.

Rubenstein, D. R., Rubenstein, D. I., Sherman, P. W., & Gavin, T. A. (2006). Pleistocene park: Does re-wilding North America represent sound conservation for the 21st century? *Biological Conservation*, 132 (2): 232–238.

Soulé, M. & Noss, R. (1998) Rewilding and Biodiversity: Complementary Goals for Continental Conservation. *Wild Earth*.

van Kolfschoten, T., (2000). The Eemian mammal fauna of central Europe. *Geologie en Mijnbouw/Netherlands Journal of Geosciences* 79: 269–281.

Zimov, S. A. (2005). Pleistocene park: return of the mammoth’s ecosystem. *Science* 308 (5723): 796–798.

AANKONDIGINGEN

STARTDAGEN JNM

In het weekend van 24-25 september zijn er overal in Vlaanderen en Brussel startdagactiviteiten bij JNM-afdelingen. Dan

gaat voor ons het nieuwe jaar van start. We willen dat zoveel mogelijk jongeren ontdekken hoe leuk JNM is, dus breng al

je vrienden mee en laat hen ook proeven van JNM. Meer info op www.jnm.be/startdagen

DAG VAN DE JEUGDBEWEGING: 21 OKTOBER

Vrijdag 21 oktober is het weer Dag van de Jeugdbeweging! Dé dag waarop iedereen die actief is in een jeugdbeweging dat van 's ochtends

vroeg tot 's avonds laat aan iedereen toont door de kleren van de jeugdbeweging te dragen.

Heb jij een JNM-trui in je kast liggen? Trek die dan aan op 21 oktober en laat aan de hele wereld zien dat je een trotse JNM'er bent

JNM-LIDKAART VERDWIJNT

Je zal dit jaar geen JNM-lidkaart meer in je bus vinden. Als JNM'er krijg je wel nog altijd korting in de JNM Winkel, net als altijd, maar

de ledenvoordelen bij andere winkels vallen weg. Er waren te veel winkels die geen korting meer willen geven en het vraagt te veel werk van vrijwilligers om

op zoek te gaan naar nieuwe partners. In de JNM Winkel heb je uiteraard geen lidkaart nodig om korting te krijgen.

DAG VAN DE NATUUR

Op 26 en 27 november is het Dag van de Natuur!

Verschillende JNM-afdelingen organiseren dan een (of meer) activiteit(en) die met de Dag van de Natuur te maken hebben. Houd de activiteiten op de website in de gaten (www.jnm.be/activiteiten). En vergeet vooral niet de natuur in te duiken die dag!

DAG van de NATUUR

Kleine daad, groot resultaat.

JNM WINKEL

www.jnm.be

OOK EEN BRANDJE TE BLUSSEN?

JNM PRESENTEERT:

Het allernieuwste
JNM-sap!

JNM Winkel
Kortrijksepoortstraat 192 - 9000 Gent
Of online op jnm.be/winkel
Dinsdag tot vrijdag open van 14u tot 18u
Eerste zaterdag van de maand open van 10u tot 18u
Gesloten op maandag, zaterdag, zon- en feestdagen

